

Sivonen Anna

“Muut piirteli niitä kokonaisia perheitä.” Ajatuksia lapsuudessa koetusta vanhempien avio-
erosta, tuesta ja selviytymisestä

Pro Gradu-tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Erityispedagogiikan maisteriohjelma
2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

”Kun muut piirteli niitä kokonaisia perheitä.” Ajatuksia lapsuudessa koetusta vanhempien avioerosta, tuesta ja selviytymisestä (Anna Sivonen)

Pro gradu-tutkielma, 68 sivua

Huhtikuu 2019

Tämä tutkimus tarkastelee kertomuksia lapsena koetuista vanhempien avioeroista. Tavoitteena on kuvata asioita, jotka lapsi kokee muuttuvassa elämäntilanteessa kannattelevina ja tukea antavina tekijöinä. Lisäksi tarkastelun kohteena ovat lapsen omat keinot ja toimintamallit, jotka edistävät lapsen sopeutumista sekä asiat, joilla on negatiivinen vaikutus lapsen sopeutumiselle ja selviytymiselle. Avioerojen määrä on lisääntynyt viimeisten vuosikymmenten aikana, kuten myös tietoisuus lapsen tasapainoisen ja turvallisen kasvun ja kehityksen tärkeydestä. Lapsen edun mukaista on, että vanhemmat, kasvattajat ja opettajat tiedostavat, mitä kaikkea lapsi käy muuttuvan perhetilanteen keskellä läpi, millä tavoin muutos voi lapsessa näkyä ja kuinka he voivat lasta parhaiten auttaa.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä ovat käsitteet avioero ja kriisi. Avioero ilmiönä on käynyt läpi suuria muutoksia niin asenteiden kuin juridisten seikkojen suhteen, jonka vuoksi myös kokemukset tuesta ja kannattelevista tekijöistä ovat omille ajanjaksoilleen tyypillisiä sekä keskenään erilaisia. Muutoksista huolimatta perheen hajoaminen on lapselle kriisin kaltainen kokemus, joka usein herättää lapsessa kriisikäyttäytymiselle tyypillisiä tuntemuksia ja toimintamalleja.

Tutkimus on narratiivinen, ja aineisto on tuotettu kerronnallisen haastattelun menetelmin. Kuusi haastateltavaa kuvaavat lapsuudessaan kohtaamaansa vanhempien avioeroa kertoen kokemuksia selviytymisestä, kannattelevista ja hajottavista tekijöistä sekä saadusta tuesta tai sen puuttumisesta. Aineiston analyysitapa on narratiivien analyysi. Kertomuksista muodostui kaksi pääteemaa: lapsen sisäinen maailma ja lasta ympäröivä maailma. Pääteemojen alle muodostuneet alateemat kuvaavat lasta kannattelevia ja haavoittavia tekijöitä avioerotilanteessa.

Omien kokemusten puuttuessa toisten henkilöiden kokemuksiin perehtyminen kertomusten kautta voi auttaa kasvattajaa tai opettajaa ymmärtämään ja tukemaan haastavassa elämäntilanteessa olevaa lasta. Kertomuksista välittyi vahvasti lasta ympäröivien ihmisten osuus sopeutumisessa. Tutkimustulokset lisäävät lapsen kanssa toimivien aikuisten tietoisuutta lapsen kokemusmaailmasta ja antavat työkaluja elämänmuutoksen keskellä olevan lapsen kohtaamiseen.

Avainsanat: Avioero, kriisi, lapsen etu, selviytyminen, tuki

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Hyvä paha avioero	8
2.1	Aikamatka yhteiskunnassa	9
2.2	Lapsen etu	11
2.2.1	<i>Emotionaalinen tuki</i>	13
2.2.2	<i>Muutosten minimointi ja johdonmukaisuus</i>	14
3	Avioero perheen kriisinä	16
3.1	Uhka-, menetys-, vastuu- ja loukkauksiin	16
3.2	Kehityskriisit, elämäkriisit ja äkilliset kriisit	17
3.1	Lapsen reaktiot selviytymiskeinoina	19
3.1.1	<i>Tunnereaktiot ja haastava käytös</i>	20
3.1.2	<i>Vetäytyminen, todellisuuspako ja mielikuvitus</i>	21
3.1.3	<i>Altruismi, vastuun ottaminen</i>	22
4	Tutkimuksen toteutus	24
4.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	24
4.2	Narratiivinen tutkimus	25
4.3	Oma positioni tutkijana	27
4.4	Aineiston tuottaminen, aineisto ja tutkimukseen osallistujat	28
4.5	En tiedä, mutta muistan hyvin	31
4.6	Narratiivien analyysi	32
5	Sisäiset voimat ja ulkoinen tuki	35
5.1	Lapsen oma maailma – sisältäpäin tuleva tuki	35
5.1.1	<i>Vanhemmat</i>	35
5.1.2	<i>Sukulaiset ja muut lähiaikuiset</i>	42
5.1.2	<i>Sisarukset</i>	45
5.1.3	<i>Ikätoverit</i>	47
5.1.4	<i>Lapsi itse</i>	49
5.2	Lasta ympäröivä maailma – ulkoapäin tuleva tuki	52
5.2.1	<i>Koulu ja varhaiskasvatus</i>	52
5.2.2	<i>Neuvola ja terveydenhuolto</i>	53
5.2.3	<i>Lastensuojelu ja muut vastaavat tahot</i>	55
6	Tulosten yhteenveto ja pohdinta	58
6.1	Mitä kokemuksista kerrotaan?	58
6.2	Mitä aikamatkalla tapahtui	60
6.3	Eettisyys, luotettavuus sekä jatkotutkimusmahdollisuudet	61

1 Johdanto

Useat lapset ovat kautta aikojen joutuneet kohtaamaan perheen hajoamisen vanhempien avioeron myötä. Lapselta ei useinkaan kysytä mielipidettä erotilanteeseen, vaikka sillä onkin suuria vaikutuksia vuosittain yli 30 000 lapsen elämään. Useimmiten lapselle kysymyksessä on valtava menetys ja kriisi. (Pruuki & Sinkkonen 2017, 8.) Erossa lapsen luottamus vanhempiinsa ja elämän jatkuvuuteen saa kolauksen (Kääriäinen 2009, 112). Kriisikokemuksena ero voi olla uhka lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle, ja muuttuvat olosuhteet voivat hetkellisesti horjuttaa lapsen mielenterveyttä tai oppimisvalmiuksia (Ayalon & Flasher 1997, 41-42), jonka vuoksi eroperheiden lapset ovat olennainen osa erityispedagogiikan kenttää.

Avioeroon liittyvistä ilmiöistä löytyy paljon tutkittua tietoa (esim. Castren 2009, Hakovirta & Rantalaiho 2009, Palmunen 2007). Aiheen parissa tarkastellaan muun muassa osallisten kokemuksia ja niiden vaikutusta heihin liittyen esimerkiksi lasten kasvuun ja kehitykseen tai vanhempien myöhempään parisuhdekäyttäytymiseen. Kuitenkin avioerot ja perheen hajoamiset ovat aina osallisten henkilökohtaisia kokemuksia, ja jokaisella tarinalla on oma merkityksensä niin kertojalle kuin kuulijallekin.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella lapsena vanhempiensa avioeron kohdanneiden henkilöiden kertomuksia kokemuksistaan. Tarkastelun keskiössä ovat perheiden ja lasten saamaan tukeen liittyvät ilmaisut. Tutkimukseni on käynnistynyt kysymyksestä, kuinka tämän päivän aikuiset ovat kokeneet lapsuudessa tapahtuneen vanhempien avioeron ja millaisia eroavuuksia tukeen liittyvissä kokemuksissa on eri sukupolvien edustajien välillä. Olen rajannut käsitteen ”lapsi” tarkoittamaan tässä tapauksessa varhaiskasvatusikäisestä lapsesta alakouluikäiseen lapseen, ilman tarkkaa ikähaarukkaa. Haastateltavat ovat olleet tapahtumien aikaan 3-12-vuotiaita. Lapsen käsite voitaisiin määritellä myös iän ja kehitystason mukaan, mutta se olisi täynnä poikkeuksia käsillä olevan kaltaisista kokemuksista puhuttaessa, sillä jokainen lapsi on ihminen, yksilö, jonka kaltaista ei ole toista (Mäkijärvi 1995, 105). Myös kertomukset kokemuksista ovat henkilökohtaisia, nivoutuen kunkin kokijan tapahtumahetkellä vallinneisiin olosuhteisiin ja moniin muihin selviytymiseen vaikuttaviin tekijöihin, jotka voivat olla kokemuksen kannalta merkittävämpiä kuin lapsen ikävuodet.

Suomessa avioerojen määrä kasvoi 1960-luvulta 1990-luvun puoliväliin, minkä jälkeen erojen määrä ei ole juurikaan vaihdellut (Hämäläinen & Koiso-Kanttila 2012, 93). Avioerojen seu-

rauksia ja vaikutuksia lapsiin on tutkittu 1960-luvun lopusta lähtien, ja eroamista koskevat asenteet ja käytännön ratkaisut ovat muuttuneet täydellisesti kuluneiden vuosikymmenten aikana (Pruuki & Sinkkonen 2017, 13). Aineistoni kattaa hyvin tätä aikaikkunaa varhaisimpien tapausten sijoittuessa 1970-luvun alkupuolelle ja tuoreimpien 2000-luvun alkuun.

Aiemmin vuosikymmeninä erotilanteessa olevien hajoavan perheen jäsenien tukeminen on ollut mahdollisesti pelkästään vanhempien tai suvusta muodostuvan sosiaalisen verkoston tehtävä. Nykyisin ihmisellä on kuitenkin löyhemmät sidokset perheeseen, sukuun ja muihin yhteisöihin kuin aikaisempina vuosikymmeninä ja -satoina (Kontula 2013, 54). Tämän päivän avio-
liitot päättyvät yhä useammin eroon, mutta samaan aikaan kuitenkin lisääntyy tietoisuus lapsen tunne-elämästä ja huoli liittyen lapsen vointiin eron kohdatessa (Smith 1999, 3).

Avioerojen yleistymisen ja ilmiön arkipäiväistymisen myötä myös vanhempien kynnys hakea perheen ulkopuolista apua voi olla matalampi kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Kuitenkaan apu ei aina kohtaa tarvitsijaansa, sillä eron vaikutukset lapseen tai vanhempien tilapäisesti heikentynyt kyky huolehtia lapsesta eivät aina näy päälle päin. Yhä useammat vanhemmat kokevatkin hyötyvänsä eron hetkellä ulkopuolisesta, asiantuntijan antamasta tiedollisesta tai psykososiaalisesta tuesta. Myös muut lapsen lähiaikuiset kuten varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstö ovat avainasemassa välittömän kasvatustuen antajina. (Hämäläinen & Koiso-Kanttila 2012, 95, 103.) Varhaiskasvatuksessa on käytössä erilaisia tarkoitusta varten kehitettyjä menetelmiä, jotka helpottavat eroperheen kohtaamista ja lapsen tukemista kriisissä. Näin ainakin varhaiskasvatuksessa oleva lapsi pääsee lähes automaattisesti tuen piiriin, eikä vanhempienkaan välttämättä tarvitse osata itse lähteä hakemaan apua lapselleen. Myös neuvolajärjestelmä takaa matalan kynnyksen saada erilaisia tukitoimia ja ammattiapua lapselle kriisitilanteessa. Tämän päivän menetelmiä ovat esimerkiksi Suomen mielenterveysseuran kehittämä Lapset puheeksi-menetelmä sekä erilaiset toiminnalliset tukiryhmät, joissa huomioidaan lapsen lisäksi koko perheen hyvinvointi.

Kuitenkin eropalveluista päättävät tahot näyttävät ajattelevan, että suurin osa eroperheistä selviää ilman ulkopuolista apua, eikä palveluita ole välttämätöntä laajentaa ja monipuolistaa koskemaan kaikkia eroperheitä. Lapsen oireet ja vanhempien tilapäisesti heikentynyt kyky huolehtia lapsesta eivät kuitenkaan näy aina ulospäin, ja etenkin tällaisissa tapauksissa eropalveluiden kapeus ja riittämättömyys yhdistettynä eroajien oman avuntarpeen tiedostamattomuuteen ovat huomattava riskitekijä lapsen kasvulle, kehitykselle ja mielenterveydelle. (Hämäläinen & Koiso-Kanttila 2012, 119.)

Ennen aineiston analyysiosuutta avaan kahta pääkäsitettä ja niiden alakäsitteitä aiheen teoreettiseksi kehykseksi. Käsitteet ovat valikoituneet aineiston perusteella aiheisiin *avioero* ja *kriisi*. Ensimmäisessä luvussa käsittelen ilmiön luonnetta sekä siihen liittyvissä asenteissa ja ajatuksissa tapahtuneita muutoksia. Kriisistä kertovan luvun alaotsikoissa erittelen lapsen reaktioita, jotka näyttäytyvät selviytymiskeinoina niin lähdekirjallisuudessa kuin haastatteluissakin.

Näillä molemmilla käsitteillä on useimmiten negatiivinen kaiku. Pyrin kuitenkin säilyttämään tutkimuksessa objektiivisen otteen, ja ilmaisut kokemuksen laadusta liittyvät ainoastaan haastateltavien omiin ajatuksiin. Käsitteitä avaavissa luvuissa peilaan aiempia tutkimuksia aihepiiristä sekä muuta lähdekirjallisuutta. Tuloksia tarkastelevassa luvussa aineiston tiukka kytkeminen lähdekirjallisuuteen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman, että kokemusten yksilöllisyys ja henkilökohtaisuus katoavat.

Avioeron jälkeen vanhemmat siis voivat jatkaa elämäänsä tyytyväisinä ratkaisuunsa, ja ero voi olla vähintään toiselle puolisoista jopa helpotus. Lapsen kokemus kuitenkin on usein ennalta arvaamaton. (Mäkijärvi 1995, 18.) Kykymme kestää vastoinkäymisiä on yksilöllinen. Jollekulle tietty tapahtuma voi olla suuri järkytys ja joku toinen taas selviytyy siitä hyvin. (Heiskanen 1995, 36.) Vanhempien avioeron kokeminen, tuen osakseen tarvitseminen tai saaminen sekä kokemuksesta selviytyminen ovat yksilöiden subjektiivisia kokemuksia, joita voidaan parhaiten tutkia itse kokijan kertomuksen kautta. Aiemmissä tutkimuksissa on noussut esiin ajatus siitä, että lapsia tulisi auttaa jo lapsuudessa vanhempien eroon liittyvien kokemusten työstämisessä (Makkonen 2009, 191). Tämän päivän aikuiset eivät sitä useinkaan ole päässeet lapsuudessaan tekemään, jolloin toisen ihmisen vastaavien kokemusten kuulemisella voi olla suuri merkitys.

2 Hyvä paha avioero

Vaikka avioero voidaan mieltää kriisiksi ihmisen elämässä sen käänteentekevän vaikutuksen johdosta, ei sitä voida yksiselitteisesti lähteä määrittelemään pelkästään hyväksi tai huonoksi asiaksi. Molemmissa tapauksissa avioero on kuitenkin muutos elämäntavassa ja monella elämän osa-alueella, joka puolestaan aiheuttaa stressiä, horjuttaa perheenjäsenten tasapainoa sekä synnyttää painetta uusiin järjestelyihin. Avioeroon liittyy joka tapauksessa lukuisia muutoksia, ja niiden samanaikaisuus ja päällekkäisyys voi tehdä tilanteesta olevasta lapsesta haavoittuvan. (Ayalon & Flasher 1997, 17, 38).

Avioliittoa on pidetty aiemmin yhtenä yhteiskunnan peruspilarina, ja lainsäädäntö on pyrkinyt turvaamaan avioliittojen säilyvyyttä (Litmala 2002, 4). Tämä on tehty toisinaan lapsen ja perheen hyvinvoinnin kustannuksella. Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan vanhempien avioeron ja lapsen hyvinvoinnin heikkenemisen välinen yhteys on nähtävissä jo paljon ennen varsinaista erotapahtumaa (Booth 1999, 29). Myös suomalaislähteet (esim. Sinkkonen & Pruuki 2017, Mäkijärvi 1995, Kääriäinen 2009) tukevat ajatusta siitä, että kodin terve ilmapiiri on lapsen tasapainoisen tunne-elämän kehittymisen kannalta tärkeämpää kuin ydinperheen säilyminen. Lapsi hyötyy siitä, että vanhemmat voivat eron jälkeen keskittyä olemaan hyviä vanhempia sen sijaan, että jatkaisivat pyristelyä onnettomina puolisoina (Pojula 2007, 235).

Aiemmissä tutkimuksissa (mm. Smith 1999, Kääriäinen 2009) esiintyy ajatus siitä, että lapsen sopeutumista erotilanteeseen helpottaa vanhempien niin keskinäisen kuin lapseen päin tapahtuvan vuorovaikutuksen pysyminen turvallisena, ja vanhempien rooli lapsen tukemisessa erotilanteessa on merkittävä. Lapsen ikä ja suhteet omiin vanhempiin vaikuttavat siihen, miten hänet huomioidaan erossa ja kuinka vanhempien ero vaikuttaa hänen arkeensa (Kääriäinen 2009, 67). Avioero voi päättää vanhempien huonon ja riitaisan parisuhteen, jolloin se ei yksiselitteisesti ole kielteinen tapahtuma lapsen elämässä. Pitkittyneet riitaiset elämäntilanteet johtavat lapsen emotionaaliseen hätään ja turvattomuuteen, jotka puolestaan aiheuttavat negatiivisia tunteita kuten kiukuttelua ja uhmakkuutta. Näistä seuraa sopeutumisongelmia tai jopa pysyviä käytösmalleja ja luonteenpiirteitä, eikä lapsen kyky hallita negatiiviasia tunteita pääse kehittymään vanhempien mallin puuttuessa. (Sinkkonen 2017, 31.) Olipa avioero miten helpottava tai vaikeuttava seikka perheen arkielämän kannalta tahansa, kuluu joka tapauksessa aikaa, ennen kuin kaikki osapuolet selvittävät oman elämänsä kulun eteenpäin ja suhteessa toisiinsa (Mäkijärvi 1995, 21).

2.1 Aikamatka yhteiskunnassa

Avioliittolaki on laadittu vuonna 1929, jonka jälkeen siihen on luonnollisesti tullut monenlaisia muutoksia. Vuonna 1988 voimaan tulleen muutoksen myötä avioerojen määrä kasvoi eroamisen tultua aiempaa helpommaksi (Kartovaara 2007, 93). Ennen tätä muutosta avioerolle piti olla pätevä syy. Nykyisin avioero on puolisoiden itsensä päätettävissä oleva tapahtuma, eikä kummankaan tarvitse olla esimerkiksi väkivaltainen, päihteiden väärinkäyttäjä tai sairauden johdosta tylsämieliseksi muuttunut, kuten aiemmin laissa on määritelty (Avioliittolaki 1929/234). Väestöliiton perhebarometrissa vuodelta 2013 Kontula toteaaakin, että eroamisen tiellä on nykyisin vähemmän ulkoisia ja taloudellisia esteitä kuin aiempina vuosikymmeninä. Eroamista eivät estä juridiset, uskonnolliset tai moraaliset arvot eikä sosiaalinen ympäristö paheksu sitä enää paljoakaan. Kenties sosiaalisen leiman pelkoa vähentää myös se, ettei erolle tarvitse osoittaa syyllistä. Myös laissa luetellut asiat, joiden perusteella eron sai, olivat vähintäänkin leimaavia, vaikka toisaalta kuitenkin painavia ja hyvin perusteltuja. Vuoden 1988 piikin jälkeen avioerojen määrä on vakiintunut 13 000 ja 14 000 välille (Kartovaara 2007, 93).

1980-luvulta tähän päivään on siis tapahtunut sekä ideologisesti että juridisesti huomattava muutos liittyen muun muassa avioeron jälkeistä vanhemmuutta koskeviin ajatuksiin, vaikka ajanjakso onkin varsin lyhyt. Eroaminen on tehty juridisesti helpommaksi, avoliitot ovat yleistyneet eikä lasten asema riipu vanhempien siviilisäädystä. (Kuronen 2003, 104.) Harvoilla on myöskään enää suuri taloudellinen riippuvuus puolisoistaan, ja yhteisten lasten huoltokin järjestyy nykyisin aiempaa helpommin perhetukien ja julkisen varhaiskasvatuksen ansiosta (Kontula 2013, 41).

Varhaiskasvatuksen parissa olevan tai koulua käyvän lapsen vanhemmilla on myös kasvatusalan ammattilaisten sekä moniammatillisen verkoston tuki vanhemmuuteen sekä lapsen hyvinvoinnin ja kasvun tukemiseen. Tämän päivän neuvolajärjestelmä ja varhaiskasvatus ovat suoriteita moniammatillisen avun piiriin niin vanhemmalle kuin lapsellekin. Avioliiton purkamisen on nykyisin siis yksilön päätävävallassa, ei hänen sukunsa tai yhteiskunnan, ja syyt siihen ovat yksilön kokemukset ja tunteet sekä hänen itse arvioitu etunsa. Avioliitosta on tullut siksi vapaaehtoisuuteen perustuva yhdessä elämisen muoto, jota jatketaan niin kauan, kuin se tuottaa itselle riittävästi etua ja tyydytystä. (Kontula 2013, 55).

Hämäläinen ja Koiso-Kanttila (2012) esittelevät kolme eri ajanjaksoihin sitoutuvaa näkökulmaa, jotka näyttäytyvät tutkimuksissa liittyen lapsen asemaan erossa. Ensimmäisessä vai-

heessa, ennen 1980-lukua lasta suojeltiin vahvistamalla ydinperhettä ja yrittämällä estää vanhempien avioero. Toisessa vaiheessa, 1980- ja 1990-luvuilla lapsen etu kytkettiin kiinteästi vanhempien hyvinvointiin sekä toimiviin perheratkaisuihin. Muutos, joka vapautti avioerot, näytti avioeron vanhempien elämänhallinnallisena valintana, jonka aiheuttamassa tilanteessa lapselta odotettiin joustavuutta ja sivussa pysymistä siihen saakka, kunnes vanhemmat ovat selvinnet erokriisistään. Kolmannessa vaiheessa, 1990-luvusta eteenpäin ymmärretään lapsen riippuvuus vanhemmistaan sekä ristiriita, joka erotilanteessa syntyy lapsen ja aikuisten tarpeiden välille. Kaksi ensimmäistä näkökulmaa ovat olleet aikuiskeskeisiä, kolmannessa vaiheessa kiinnitettiin huomio siihen, kuinka lasta suojataan vanhempien välisiltä ristiriidoilta.

Myös eron jälkeinen vanhemmuus on saanut huomiota ja uusia muotoja ajan kuluessa. Kirjallisuudessa ja tutkimuksessa toistuu jo pitkältä ajalta kantava ajatus siitä, että vanhempien toiminnalla on ratkaiseva merkitys erotilanteessa lapsen sopeutumisen kannalta. Kuten aiemmin mainitsemassani Hämäläisen ja Koiso-Kanttilan (2012) erotutkimuksen läpileikkauksessa tulee ilmi, lapsen asema osallisena avioerotilanteessa on vahvistunut. Useimmiten molemmat vanhemmat ovat sopivia huoltajiksi, ja kysymyksessä on lähinnä käytännönjärjestelyistä sopiminen. Lain mukaan kasvatuksen päätavoitteena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys sekä myönteiset ja läheiset suhteet molempiin vanhempiin. (Taskinen 2001, 19.)

Vanhan lain säädösten mukaan avioliittoon vihittyjen vanhempien asumus- tai avioero merkitsi automaattisesti vanhempien yhteisesti hoitaman huollon purkamista, ja laki edellytti toisen vanhemman täydellistä ja pakollista erottamista lapseen liittyvästä päätöksenteko- ja huoltovastuusta. Ratkaisuperusteena oli ensisijaisesti lapsen etu, mutta tasavertaisten vanhempien tilanteessa huoltajuudesta joutui luopumaan se vanhempi, joka oli juridisesti syyllinen eroon, eivätkä edes sovussa eroavat vanhemmat voineet säilyttää lapsen yhteishuoltoa. (Litmala 2002, 60.) Tänä päivänä tiedetään, että lapsi tarvitsee molempia vanhempiaan, eikä eron tule merkitä kummallekaan puolisolle vanhemmuuden päättymistä tai liiallista vastuuta lapsen hoidosta kasvatuksesta. Yhteishuoltajuus ja tasapuolisuus nähdään paitsi vanhempien, myös lapsen oikeutena. (Taskinen 2001, 43-44.)

Avioerojen yleistyessä lapsen huoltoa ja holhousta koskevat sääntelyt kävivät ongelmallisiksi, ne vanhenivat ja olivat täynnä epäkohtia (Litmala 2002, 61). Lainsäädännöllinen muutos vuonna 1984 mahdollisti molempien vanhempien säilymisen huoltajina eron jälkeen, jolloin muualla asuvan vanhemman ja lapsen välisen suhteen vaaliminen ja vahvistaminen sai uuden merkityksen. Yhteishuoltajuus on nykyisin pääasiallinen eron jälkeinen huoltajuuden muoto,

sillä lähes 90 prosenttia eronneista vanhemmista päätyy yhteishuoltoon. (Kuronen 2003, 108.) Nykyisin sosiaalihuollon asiakaslain mukaan lapsella on tietyin edellytyksin oikeus itsenäisesti päättää esimerkiksi hänen huoltoaan koskevista toimenpiteistä (Taskinen 2001, 19).

Muutokset eron jälkeisessä vanhemmuudessa ovat verrattain nopeita. Vuonna 2003 Kuronen kirjoittaa, että valtaosa lapsista jää edelleen erossa asumaan äidin kanssa, ja tilanne on pysynyt tällaisena muutaman viimeisen vuosikymmenen ajan (Kuronen 2003, 108). Sinkkosen (2017) mukaan vain reilu vuosikymmen myöhemmin on siirrytty vauhdilla niin kutsuttuun vuoroasumiseen, jossa lapsi viettää tasapuolisesti molempien vanhempien kanssa. Yleisimmin asuminen toteutuu vuoroviikoin. (Sinkkonen 2017, 105). Tänä päivänä eron jälkeisiä asumisjärjestelyjä suunniteltaessa lapsen etu ja on vahvasti etusijalla.

2.2 Lapsen etu

Lapsen etu on verrattain vaikeasti määriteltävä asia, ja siihen voi liittyä monia tapauskohtaisesti arvioitavia piirteitä. Lapsen etua voidaan määritellä esimerkiksi lapsen perus- ja ihmisoikeuksien kautta, jolloin siinä ei ole tulkinnan varaa, mutta lapsen edun tiukasti sitominen niihin on ristiriidassa joidenkin kaavamaisien elatus- ja tapaamiskäytäntöjen kanssa (Valjakka 2002, 54). Sen vuoksi vanhempien olisi muutoksen edessä syytä pystyä oman asiantuntijuutensa kautta arvioimaan oman lapsensa etua sen hetkisessä elämän tilanteessa. Arkikokemuksen mukaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että aikuinen saattaa jäädä epätyytyttävään tai jopa vahingolliseen suhteeseen yhteisten lasten takia (Forsberg 2003, 88).

Toisaalta Mäkijärvi (1995, 102) mieltää lapsen edun hyvinkin yksiselitteiseksi: teot, jotka saattavat lapsen ahdistavaan tilanteeseen toistuvasti ja vastoin hänen omaa tahtoaan, ovat väärin. Ahdistaviksi tilanteiksi voidaan mieltää esimerkiksi lapsen lojaaliusajattelusta juontava paine valita puoli riitelevien vanhempien välissä. Nätkin (2003, 37-38) puolestaan puhuu lapsen hyvästä rinnastaen sen lapsen etuun. Se merkitsee muun muassa jatkuvuutta, pysyvyyttä, turvallisuutta ja osallisuutta sekä vanhempien ja muiden aikuisten tarjoamaa rakkautta, hoivaa, hoivaa, suojelua, auktoriteettia ja esimerkkiä. Kuten avioeroon liittyvät ajatukset ja asenteet, myös lapsen edun käsite on kokenut Nätkinin mukaan muutoksen: joskus sillä tarkoitettiin perintöä, sittemmin terveyttä, ravintoa, raitista ilmaa, tilaa ja virikkeitä. Nykyisin se viittaa turvallisiin ihmissuhteisiin, tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen sekä normaaliin elämäntilanteeseen. Lisäksi se tarkoittaa lapsen osallisuutta ja lapsen mielipiteen kuulemistakin.

Suomen lainsäädännön mukaan lapsi ei ole asianosaisena häntä itseään koskevassa huoltajuuskiistassa, mutta lapsen ääni halutaan saada kuuluviin hänen itsensä välittämänä, esimerkiksi sosiaalitoimen kautta (Auvinen 2002, 147). Eron päädyttäessä lapsen parasta ajattelevien vanhempien tulisi tehdä erosta niin sopuisa kuin mahdollista ja välttää oikeustaisteluita (Pojjula 2007, 237). Tässä tutkimuksessa lapsen etu tarkoittaa arkitiedon valossa näyttäytyviä lapsen hyvinvointiin sekä terveeseen kasvuun ja tasapainoiseen kehitykseen liittyviä tekijöitä, menemättä enempää siihen, kuinka lapsen etu määritellään esimerkiksi laissa.

Erokokemuksen kuormitusta voidaan koettaa vähentää ottamalla huomioon mahdollisimman monta lapseen liittyvää tekijää. Niin ydinperheessä kuin missä tahansa muussa järjestelyssä elävä lapsi tarvitsee sekä fyysistä että emotionaalista turvaa vanhemmiltaan. Erityisen tärkeää sen voidaan ajatella olevan silloin, kun jokin elämää mullistava muutos horjuttaa lapsen perusturvallisuuden tunnetta. Lapsen edun toteutumisessa ei ole kyse ulkoisista puitteista, vaan siitä, joutuuko lapsi kärsimään aikuisten teoista tai päätöksistä (Mäkijärvi 1995, 103).

Väestöliiton vuoden 2013 perhebarometrissa tutkittiin avioliiton kestämistä ja hajoamista. Vastaaajilta kysyttiin, mistä asioista eroaikkeet syntyvät, mitä kokemuksia eronneilla on, ja mitkä tekijät pitävät pariskuntia yhdessä. Suurimpina avioeron esteinä vastaajat pitivät tutkimuksessa seuraavia asioita:

- lasten kärsimys
- huoli lasten menettämisestä
- uskonnollinen vakaumus
- moraaliset periaatteet
- taloudelliset asiat
- haluttomuus luopua yhteisestä kodista
- puolison riippuvuus itsestä
- perhe ja ystävät
- eron sosiaalinen tuomittavuus
- itseluottamuksen puute

- vahva luottamus puolisoon, molemminpuolinen arvostus ja kunnioitus toista kohtaan
- rakkaus
- turvallisuus
- ilojen ja surujen jakaminen. (Kontula 2013, 41).

Vastaajat nimeävät tärkeimmiksi syiksi lasten kärsimyksen tai oman huolen lasten menettämisestä, jonka perusteella voidaan ajatella tämän päivän vanhempien asettavan lapsen edun useimmiten oman hyvinvoinnin edelle. Kuitenkin on syytä muistaa, että suuri osa lasten emotionaalisista ongelmista on peräisin eroa edeltävältä ajalta. Vanhempien jatkuva riitely aiheuttaa lapselle stressiä. (Sinkkonen 2011, 178.)

Vastauksissa mainitaan myös ulkoisiin, kuten uskonnollisiin ja moraalisiin sekä taloudellisiin ja sosiaalisiin tekijöihin liittyviä seikkoja. Kuitenkaan avioero ei ole enää siinä määrin sosiaalisesti leimaavaa kuin se on ollut aikaisemmin. Silti, varsinkin nuorena, se voidaan yhä kokea sosiaalisesti kovin hävettäväksi leimaksi. (Kontula 2013, 41.) Nykyvanhemmissa parisuhteen päättyminen voi laukaista pärjäämisen ja näyttämisen tarpeen, vaikka luottamus omiin voimavaroihin on koetuksella. Samaan aikaan avioliiton päättyminen on suuri pettymys ja kova kolahdus omalle itsetunnolle. (Kääriäinen 2009, 104-105.) Nämä tuntemukset voisivat olla rinnastettavissa aiemmille vuosikymmenille tyypilliseen häpeän kokemiseen avioeron yhteydessä.

Useat lähteet (esim. Sinkkonen & Pruuki 2017, Kääriäinen 2009 & Poijula 2007) niin lapsen kriisikäyttäytymistä kuin avioerokokemuksia koskien antavat kattavan käsityksen lapsen edusta avioerotilanteessa ja vanhempien osallisuudesta siihen. Niiden valossa yhteenvetona voidaan todeta, että avioerotilanteessa vanhempien yhteisymmärrys lapsen edusta ja ainakin näennäinen kunnioitus toisiaan kohtaan antavat lapselle turvaa ja sitä kautta emotionaalista tukea. Se välittää lapselle myös kuvan johdonmukaisuudesta kaikissa kasvuympäristöissä. Johdonmukaisuus vanhempien kasvatuskäytännöissä, säännöissä ja sopimuksissa sekä lapsen kahdessa kodissa vakiinnuttavat arjen ja häivyttävät turhat muuttujat lapsen elämästä.

2.2.1 Emotionaalinen tuki

Lapsi omaksuu tunnesäätelyn keinoja vanhemmiltaan syntymästään lähtien. Jo alle vuoden ikäinen peilaa tunteitaan vanhempien kautta: hän nauraa, kun vanhemmat pelleilevät hänen

kanssaan, mutta samoin vanhempien huolestuneisuus, kiukkuisuus tai suru aiheuttaa pikkulapsessa ristiriitaa ja hätää (Smith 1999, 29). Mentalisaatio tarkoittaa ihmisen kykyä havaita, tulkita ja kuvata toisen toimintaa tunnetilojen kautta, tässä tapauksessa vanhemman kykyä olla sensitiivisessä vuorovaikutuksessa lapsen kanssa tämän omaa mentalisaatiokykyä tukien. Mentalisaatiokyky auttaa myös vanhempaa tunnistamaan paremmin omia tunnetilojaan ja niiden vaikutusta lapsiin sekä muihin perheenjäseniin. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 71, 94.) Vanhemmat peilaavat ja nimeävät lapsen tunteita ja viestivät lapselle ymmärtävänsä niitä. Vanhemman emotionaalinen läsnäolo on ensiarvoisen tärkeää lapsen kehitykselle. (Punamäki 2011, 112.)

Eron yhteydessä vanhemmat kuitenkin ovat usein keskittyneitä omaan pahaan oloonsa, eivätkä aina jaksa ottaa huomioon lapsen tilannetta ja tukea häntä, vaikka lapsi olisikin poissa tolaltaan (Taskinen 2001, 12). Vanhemman mentalisaatiokyky on tilapäisesti heikentynyt kuormittavassa elämäntilanteessa, jolloin sosiaalinen tukiverkosto voi olla kannatteleva tekijä lapsen tunteiden kuulemisessa ja ymmärtämisessä. Lapsi voi odottaa, että joku kysyisi häneltä, antaisi tilaisuuden kertoa elämäntilanteestaan (Mäkijärvi 1995, 20).

2.2.2 Muutosten minimointi ja johdonmukaisuus

Vanhempien avioero tuo lapsen elämään väistämättä muutoksia. Vaikka lapsi ei muuttaisikaan vanhasta kodista pois, muuttuu perheen rakenne ja arki joka tapauksessa. Vaikka vanhemmat olisivat käyneet tunteitaan läpi ja suunnitelleet eroa pitkään, voi se lapselle tulla yllättävänä muutoksena, jonka johdosta hänen vakaa maailmansa järkkyy. Lapsella voi herätä kysymys, mikä kaikki muu voi vielä muuttua. (Jarasto & Sinervo 1997, 186.) Tällaisessa tilanteessa lapsen perusturvallisuuden tunnetta voi koettaa lisätä säilyttämällä mahdollisimman moni asia ennallaan hänen elämässään. Lisäksi, kuten aiemmin on todettu, kaikenlaiset isot muutokset voivat aiheuttaa lapsen maailmassa kriisin kaltaisen tilan, joten on perusteltua varmistaa, ettei lapsi joudu kohtuuttoman muutosmäärän eteen valmiiksi stressaavassa tilanteessa.

Vain muutama vuosi sitten tyypillisin järjestely oli sellainen, jossa lapsi asui äidin kanssa ja tapasi isää joka toinen viikonloppu. Nykyisin vallalla on vuoroasuminen, jossa lapsi viettää tasapuolisesti aikaa molempien vanhempien kanssa. (Sinkkonen 2017, 105.) Eron jälkeisillä asumusjärjestelyillä voidaan vaikuttaa moniin muihinkin muuttuviin tai pysyviin tekijöihin, kuten kouluun ja kaveripiiriin. Asumusjärjestelyjä suunniteltaessa on kuitenkin syytä huomioida ensisijaisesti lapsen ikä ja kehitystaso. Esimerkiksi vuoroasuminen ei sovi pienelle lapselle kiintymyssuhteenäkökulmasta katsottuna, sillä hän ei kykene ylläpitämään turvallisuutta tuovia

mielikuvia poissaolevasta vanhemmasta (Sinkkonen 2011, 180), kun taas varttuneempi lapsi voi sopeutua tilanteeseen hyvin ja vaihtaa itsenäisesti asumisensa kodista toiseen joko oman valinnan mukaan tai vanhempien kanssa sovitulla tavalla (Linnavuori 2009, 152).

Lapsi tarvitsee elämäänsä ennakoitavuutta ja pysyvyyttä, ja vanhempien kriisi horjuttaa sitä vakavasti (Sinkkonen 2017, 100). Pruuki (2017) mainitsee yhteistyövanhemmuuden, joka vähentää eron kielteisiä vaikutuksia lapseen. Yhteistyövanhemmuudessa eronneet puoliset tukevat toisiaan vanhemmuudessa vielä eron jälkeenkin, ja tarvittaessa pakottavat itsensä asialliseen vuorovaikutukseen lapsen edun nimissä. He kunnioittavat toistensa vanhemmuutta, ja lapsen hyvinvointi on heidän yhteinen tavoitteensa. Yhteistyövanhemmuus vahvistaa myös yhteneväisiä käytäntöjä, sääntöjä ja tapoja lapsen eri elinympäristöjen kesken, mikä puolestaan vähentää lapsen sisäisiä tunne- ja lojaaliusristiriitoja.

3 Avioero perheen kriisinä

Puhuttaessa kriisikokemuksesta tulee usein ensimmäisenä mieleen sodat, suuronnettomuudet tai muut suurta ihmisjoukkoa koskevat järkyttävät tapahtumat, jotka suistavat kokijan ja osalliset pois tolaltaan. Kriisin kaltaiset kokemukset voivat tulla esiin myös avioerotilanteissa, koska avioeroon liittyy monenlaisia tunteita, stressitekijöitä ja nopeita muutoksia (Makkonen 2009, 174). Myös useissa kriisityyppien jaotteluissa sekä pitkittyneet että äkilliset avioerot luokitellaan kuuluvaksi kriiseihin. Missään tapauksessa avioero perheessä ei kuitenkaan ole ”normaali” kokemus lapselle eikä aikuiselle (Poijula 2007, 235).

Kriisit ovat erottamaton osa elämää, ja ne voidaan nähdä eräänlaisena tiehaarana: kohti terveyttä tai sairautta (Heiskanen 1995, 16). Sanalla kriisi on vahvasti negatiivinen kaiku, jonka johdosta voidaan kyseenalaistaa sen asema keskusteltaessa ilmiöstä, jolla voi olla myös positiivisia vaikutuksia henkilöiden elämässä. Kuitenkin kriisi käsitteenä on monipuolisempi, ja avioero tapahtumana sisältää monia kriisin piirteitä. Kriisi-sana tulee kreikan kielestä, jossa ”krisis” on tarkoittanut alun perin eroa (Heiskanen 1995, 16). Käsitteellä tarkoitetaan äkillistä pysähtymistä, käännekohtaa tai tilannetta, jossa henkilön aiemmat kokemukset ja keinot eivät riitä ratkaisemaan ongelmaa (Palosaari 2008, 23). Käsite pitää siis sisällään myös mahdollisuuden paremmasta tulevaisuudesta. Tarkastelen kriisiä teoreettisesta näkökulmasta Jeffrey Mitchellin (1995) mallien mukaisesti. Myös useat suomalaislähteet kriisikirjallisuudessa (mm. Hammarlund 2010, Heiskanen 1995, Palosaari 2008) hyödyntävät Mitchellin malleja jaotellessaan kriisejä.

Kriisien jaotteluun ja tyypittelyyn löytyy erilaisia tapoja mm. syntymekanismien, keston ja seurausten mukaan. Seuraavat jaottelut valikoituivat esiteltäväksi tähän tutkimukseen aineiston perusteella, sillä haastateltavien kertomuksista löytyi paljon tunteita, reaktioita ja kokemuksia, jotka olivat sujuvasti rinnastettavissa näihin jaottelumalleihin. Kokemuksissa esiintyi myös ilmauksia tilanteen yllättävyydestä tai toisaalta sen ennakoitavuudesta. Jaottelun yhteydessä käsittelem lapsen erilaisia reaktioita, jotka toimivat selviytymiskeinoina kriisitilanteessa.

3.1 Uhka-, menetys-, vastuu- ja loukkauskriisit

Ensimmäisen mallin mukaan kriisityypit jaotellaan niistä seuraavien reaktioiden mukaisesti uhka-, menetys-, vastuu- ja loukkauskriiseihin. Jaottelusta huolimatta yksittäinen kriisi voi kuu-

lua useampaan eri ryhmään. Hammarlund (2010, 94-96) mukailee Mitchellii jaotellessaan kriisityyppejä ja niistä seuraavia tunnereaktioita. Uhkakriisissä stressi syntyy mistä tahansa uhkavasta asiasta liittyen esimerkiksi terveyteen, ihmisen toimintaan tai väkivaltaan, ja kokijassaan ne herättävät *pelkoa ja ahdistusta*. Menetyskriisiin ei liity ennakointia, vaan tunnereaktio *suru* kohdistuu jo menetettyyn kohteeseen. Vastuukriisissä ihminen kokee olevansa vastuussa tapahtuneesta esimerkiksi vanhemman roolissa, ja tunnereaktiona on *syyllisyys*. Loukkaukriisissä henkilö kokee joutuneensa loukatuksi, jolloin tapahtumia seuraava tunnereaktio on *häpeä*.

Näiden kriisityyppien aiheuttajien ja seurauksien valossa voidaan vanhempien avioeron ajatella rinnastuvan lapsen kokemusmaailmassa mihin tahansa näistä kriiseistä. Uhkakriisin näkökulmasta katsottuna uhattuna on lapsen arjen struktuuri ja tasapaino. Lapsi voi olla hätääntynyt, ja yhden vanhemman menetys voi saada hänet pelkäämään myös toisen vanhemman katoamista (Ayalon & Flasher 1997, 41). Menetyskriisissä surraan menetettyä kohdetta, eli erossa menetettyä vanhempaa tai entiselle paikkakunnalle jääneitä ystäviä ja muuta elinpiiriä. Vastuukriisin herättämät syyllisyyden tunteet voivat puolestaan koskettaa paitsi aikuista, myös lasta, sillä lapset syyllistävät hämmästyttävän usein itseään vanhempiensa erosta (Pruuki 2017, 74). Leikkiikäinen lapsi saattaa ajatella aiheuttaneensa vanhempien eron olemalla tuhma, isompi lapsi voi kuvitella, että olisi omalla toiminnallaan pystynyt ennakkoimaan ja estämään tilanteen. (Poijula 2007, 204.) Syyllisyydestä seuraa usein myös häpeän tunne, joka on tyypillinen tunnereaktio loukkaukriisiin kokeneelle. Luonnollisesti myös erossa itsensä hylätyksi tunteva lapsi voi olla loukkaantunut ja tuntee häpeää. Erossa lapsensa hylkäävä vanhempi voi kuvitella myös lapsen hylkäävän hänet. Useimmiten lapsi odottaa pitkään poissaolevalta vanhemmaltaan merkkiä siitä, että olisi tärkeä, joutuen kuitenkin pettymään jatkuvasti. (Smith 1999, 45.)

Syyllisyyden tunnetta on toisinaan pidetty eräänä empatian muotona, herkkänä toisen ihmisen mielipahasta, josta kokee itse olevansa vastuussa. Häpeä puolestaan kohdistuu omaan itse, itse koettuun mielipahaan. (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2004, 175-176.) Vastuukriisin ja loukkaukriisin välistä eroa voisi luonnehtia siten, että ensimmäisessä kokija ajattelee tehneensä väärin, toisessa olleensa huono (Hammarlund 2010, 96).

3.2 Kehityskriisit, elämänkriisit ja äkilliset kriisit

Palosaari (2008, 23-24) jaottelee niin ikään Mitchellii mukailien kriisityypit niiden luonteen mukaisesti kehitys- ja elämänkriiseihin sekä äkillisiin kriiseihin. Tässä jaottelussa kriisiä tar-

kastellaan ennemminkin sen suhteessa elämän kulkuun ja tilanteeseen kuin suhteessa sen syntekijöihin tai seuraksiin. Kehityskriisit ovat luonnolliseen kehityskulkuun kuuluvia ongelmallisia tilanteita, kuten eläkkeelle jääminen tai lapsen uhmaikä. Elämäkriisit taas ovat elämän kulkuun kuuluvia pitkäkestoisia rasisitilanteita, joita ei satu kaikille, kuten pitkäaikainen sairaus, työuupumus tai pitkään harkittu avioero. Äkilliset kriisit puolestaan ovat yllätyksellisiä, epätavallisen voimakkaita tapahtumia, jotka tuottavat huomattavaa kärsimystä. Tällaisia ovat esimerkiksi liikenneonnettomuus, tulipalo tai äkillinen avioero.

Kääriäisen (2011) mukaan se, millä tavoin lapset selviytyvät elämänsä kriisistä, riippuu paljon siitä, millaiset suhteet vanhempien ja lasten välille on aiemmin luotu ja millä tavoin nämä suhteet säilyvät erosta huolimatta. Tässä jaottelussa avioero mainittiin kahdessa eri luokassa, äkillisenä kriisinä tai elämän kriisinä sen mukaan, onko avioero pitkän harkinnan tulos vai yllättävä muutos. Näin myös lapsen kokemana vanhempien avioerotilanne perheessä voi kuulua mihin tahansa kategoriaan riippuen siitä, millaisena se näyttäytyy vanhemmille ennakoitavuutensa puolesta: mitä yllätyksellisempi ero on, sitä negatiivisemmin se vaikuttaa lasten tilanteeseen ja yhteistyövanhemmuuteen (emt., 103).

Vaikka jaottelussa avioero luokiteltiin elämän kriisiksi tai äkilliseksi kriisiksi riippuen sen ennakoitavuudesta, voisi kärjistetysti ilmaistuna avioero yleisyydessään tänä päivänä olla myös yksi ihmiselämään kuuluvista kehityskriiseistä, jotka ovat ongelmallisia, mutta luonnolliseen kehityskulkuun kuuluvia tilanteita (Palosaari 2008, 23). Myös Kontula (2013) mieltää avioeron kuuluvan monilla ihmisillä normaaliin elämäkulkuun, ja tämän päivän keinoksi ratkaista parisuhdeongelmia. Avioerotilannetta ei siis tarvitse välttämättä tarkastella kriisinä pelkästään sanan negatiivisessa merkityksessä. Avioero voi olla alku uudelle elämälle, jossa kaikki voivat paremmin. Ennen kaikkea lapsi voi paremmin ja saa kehitykselleen ja kasvamiselleen tarvittavan vapaan elintilan. (Mäkijärvi 1995, 18.) Usein lapsen hyvinvoinnin turvaaminen on motiivi erota (Kontula 2013, 57).

Kuten aiemmin on mainittu, voi yksittäisessä kriisikokemuksessa olla piirteitä kaikista luokista. Näin lapsen kokemus vanhempiensa avioerosta voidaan asettaa mihin tahansa näistä kriisiluokista, tai se voi olla kaikkia niitä samanaikaisesti. Kokemuksen voimakkuuteen vaikuttaa paljon lapsen kehitysvaiheen mukainen ymmärrys tapahtumista (Pojjula 2007, 45). Lapsi, joka kykenee kehitysvaiheensa puolesta esimerkiksi häpeämään perheensä tilannetta, kokemaan

myötätuntoa surevaa vanhempaa kohtaan tai vastuuntuntoa sisaruksiin liittyen, kohtaa avioerotilanteessa huomattavasti useampia kuormittavia tekijöitä kuin varhaisemmassa lapsuudessaan saman kokenut henkilö. Tämä selittää myös kokemusten erilaisuutta saman perheen sisällä.

Poijula (2007) mainitsee, että hyväksi osoittautuneen lapsia koskevan kriisiteorian puuttuessa lapsiin sovelletaan aikuisten kriisiteorioita, kuten esimerkiksi peruskriisiteoria ja psykoanalyytinen kriisiteoria. Aiemman tutkimustiedon lapsen käyttäytymisestä avioerotilanteessa (esim. Smith 1999) sekä avioeroa käsittelevän kirjallisuuden valossa sopivimpana kriisiteorioina kuvaamaan lapsen käyttäytymistä ja selviämistä avioerotilanteessa näyttävät systeemitheoria sekä sopeutumisteoria. Systeemitheorian mukaan kriisissä ja siitä toipumisessa keskeisiä ovat ihmisten väliset suhteet ja keskinäiset riippuvuudet. Sopeutumisteoriat katsovat, että kriisistä toipuu, kun sopeutumisen kannalta haitalliset selviytymiskeinot onnistutaan muuttamaan myönteisiksi ja sopeutumista tukeviksi. (Poijula 2007, 28-29.)

3.1 Lapsen reaktiot selviytymiskeinoina

Aihetta tarkastellessa niin aineiston kuin teorian pohjalta herää yhä uudelleen kysymys, kuinka perusteltua on käyttää kovin negatiivissävyisiä ilmaisuja kuten selviytyminen. Kaikki haastateltavat eivät ole kokeneet missään vaiheessa tarvinneensa varsinaisia selviytymiskeinoja, tai että vanhempien avioero olisi juurikaan vaikuttanut hänen elämäänsä silloin tai jälkeenpäin. Kuitenkin tutkimustieto lapsen kohtaamasta stressistä ja kriisitilanteista tuo esiin asioita lapsen käyttäytymisessä ja reagoinnissa, jotka ovat ympäristön ja jopa kokijan itsensä näkökulmasta huomaamattomia. Syntyy vaikutelma lapsen pärjäävyydestä ja elämän ennallaan jatkumisesta, vaikka todellisuudessa samaan aikaan lapsen mieli ja keho työskentelevät kovasti sopeutuakseen uuteen tilanteeseen.

Nämä ympäristölle toisinaan näkymättömät tavat toimia ovat lapselle keinoja selviytyä stressaavassa tilanteessa eteenpäin. Poijula (2007) mainitsee niitä olevan lapsella hyvin monenlaisia, kuten esimerkiksi itkeminen, mielikuvitus eli leikki, uni, taantuminen, sairaaksi tuleminen, provosoiva käyttäytyminen tai vetäytyminen. Lasten reaktiot erotilanteessa vaihtelevat riippuen lapsen iästä, mutta niistä löytyy myös paljon samankaltaisuutta. Esimerkiksi lapsen suru välittyy ympäristölle erilaisilla tavoilla kuten vetäytymisenä, aggressiivisuutena, leikin häviämisenä tai jopa kehityksen hidastumisena lapsen kehitysvaiheesta tai temperamentista riippuen. (Smith 1999, 28.)

Kaikilla tavoilla, joilla lapsi reagoi tilanteessa, hakee hän osakseen joko huomiota, hoivaa ja lohdutusta (itku, taantuminen, sairastuminen, muutokset käyttäytymisessä), pakenee todellisuutta (uni, mielikuvitus) tai pyrkii siirtämään ajatukset pois ikävästä tapahtumasta (leikki, korvaavan tekemisen keksiminen) (Poiijula 2007, 22-24). Useat näistä, kuten taantuminen tai provosoiva käytös voivat näkyä selkeästi ja muodostua ongelmaksi myös lapsen muissa ympäristöissä, kuten varhaiskasvatuksessa tai koulussa. Tämän vuoksi kasvattajien ja opettajien yhteistyö vanhempien kanssa on äärimmäisen tärkeää etenkin silloin, kun lapsen elämässä on menneillään muutoksia. Lasten tavat reagoida vanhempiensa erotilanteessa ovat hyvin yksilöllisiä (Kääriäinen 2009, 81).

Olipa lapsen tunne- tai käyttäytymisreaktiot millaisia tahansa, on edelleen tärkeää, että hänen vanhempansa tai muut lähiaikuiset kannattelevat ja tukevat lasta niiden keskellä. Koska lapset vaistoavat herkästi, mitä vanhemmat tuntevat, voivat he koettaa omalla toiminnallaan keventää aikuisen surua, syyllisyyttä ja häpeää. Todellisuudessa seurauksena voi olla, että lapset kantavat loppuikänsä sisällään käsittelemättömiä suruja ja loukkaantumisen tunteita. (Hammarlund 2010, 162.)

3.1.1 Tunnereaktiot ja haastava käytös

Lapsen tunteet ovat suojaavia ja puolustavia tekijöitä myös tyyppillisessä kehityksessä ja tasapainoisissa elämäntilanteissa (Turunen 1996, 34). Yleensä lapsen ensimmäinen reaktio vanhempien eroon näkyy tunneilmaisuna, kuten suru tai viha, ja avioeroprosessin edetessä lapsi kohtaa myös monia muita tunteita kuten häpeää, pelkoa ja pettymystä. Kaikki tunteet on tunnistettava ja hyväksyttävä todellisina, ja vanhemman on keskusteltava niistä lapsen kanssa, kuitenkin lapsen ehdoilla. (Poiijula 2007, 236, 240.)

Stressaavassa tilanteessa eläminen surun kanssa vaatii energiaa, jolloin lapsen voimavarat eivät aina riitä kehitystehtävistä suoriutumiseen ja uuden oppimiseen. Aikuisen tehtävä on auttaa lasta löytämään surulle sanat sekä keinot surun purkamiseen, ja etenkin pienemmän lapsen kohdalla leikki on aikuisen hellävarainen tapa sanoittaa lapselle myös omaa suruaan tapahtuneesta. (Holmberg 2003, 74.) Luonnollisesti myös ikävästä seuraa surua. Lapsen surulla on tarkoitus vanhempien avioeron käsittelyssä, sillä suru on ainoa tapa antaa pois jotain tärkeää kieltämättä sen merkitystä. Siksi lapsen suru tarvitsee aikaa tulla kseen kohdatuksi kunnolla. (Pruuki 2017, 126.)

Häpeän tunne syntyy, kun ihminen kokee olevansa syyllinen siihen mitä on tapahtunut (Palo-
saari 2008, 78). Pieni lapsi on itsekeskeinen, jonka johdosta lapsi ajattelee kaiken häntä ympäröivän olevan hänen hallussaan (Jarasto & Sinervo 1997, 83). Sen vuoksi lapsi voi kokea vanhempien avioeron olevan hänen syytään, hänen itsensä aiheuttama, ja tämä ajatus voi aiheuttaa lapsessa surun lisäksi myös häpeää. Toisinaan lapsen häpeän tunne voi liittyä syyllisyyden sijasta sosiaaliseen paineeseen, ajatukseen omasta poikkeavuudesta ikätovereihin nähden muutuneen perhetilanteen myötä (Smith 1999, 20). Vaikka avioero ei ole enää siinä määrin sosiaalisesti leimaavaa kuin se on ollut aikaisemmin, voidaan se silti yhä kokea sosiaalisesti kovin hävettäväksi leimaksi (Kontula 2013, 52). Avoimet keskustelut helpottavat sitä lapsen painetta, jota hän kokee suhteessaan kouluun, kavereihin ja opettajiin (Mäkijärvi 1995, 22).

Pelko on luonnollinen reaktio tuntemattomaan ja yllättävään tilanteeseen, mutta sen kokeminen edellyttää asioiden välisten suhteiden ymmärtämistä, toisin sanottuna lapsi voi pelätä vasta sitten, kun lapsi ymmärtää pelätä (Turunen 1996, 36). Pelon tehtävä on suojata ihmistä, varoittaa uhkaavasta asiasta, mutta toisaalta aiheettomat pelot voivat lamauttaa ja rajoittaa elämää. (Pruuki 2017, 126-127). Avioeron keskellä elävän lapsen pelot voivat liittyä toisenkin vanhemman katoamiseen (Smith 1999, 30). On tärkeää palauttaa lapsen luottamus siihen, ettei hän jää yksin ja hänestä huolehditaan (Mäkijärvi 1995, 49).

Lapsen näkyvän käyttäytymisen ja sisäisten tunnetilojen välillä voi olla ristiriitoja (Sinkkonen 2017, 96). Jos lapsen elämää mullistava kokemus ajoittuu kehitysvaiheeseen, jossa lapsi on muutenkin haavoittuva, voivat vauriot olla suuria, vaikkei trauma sinänsä olisi poikkeuksellisen voimakas. Lisäksi vaikutukset kasautuvat, jos ympäristö ei ota huomioon lapsen yrityksiä säädellä ja ymmärtää kokemuksiaan. (Poijula 2007, 81.) Jotta lapsen ehjää kasvua olisi mahdollista tukea, on kaikkien lapsen lähiaikuisten kaikissa lapsen ympäristöissä oltava tietoisia lapsen tilanteesta. Lapsen erilaiset, poikkeustilanteen käynnistämät luontaiset toimintatavat selviytymiskeinoina voivat antaa virheellisen kuvan lapsen voinnista, tai häiritsevää käytöstä ei oteta vastaan lapsen ainoana keinona pyytää apua. On selvää, että painostava tilanne kotona voi olla syy käyttäytymisen ja oppimisen haasteisiin koulussa (Mäkijärvi 1995, 71).

3.1.2 Vetäytyminen, todellisuuspako ja mielikuvitus

Vetäytyminen esimerkiksi keskittymällä muihin asioihin kielteisen tapahtuman sijasta on yksi lapsen keinoista käsitellä stressaavaa tilannetta. Vaikka lapsi ei fyysisesti jäisikään syrjään, voi hän psyykkisesti vetäytyä omaan maailmaansa tai kuvitella olevansa joku muu tai jossain

muussa tilanteessa. (Pojjula 2007, 23.) Lapsi ei koe hallitsevansa elämäänsä, mikä herättää avuttomuutta, pessimismia ja masennusta. Kriisin keskellä vanhemmat eivät huomaa lapsen tarpeita, ja lapsi voi jäädä vaille riittävää huomiota. (Ayalon & Flasher 1997, 38-39.) Etenkin pienen lapsen kohdalla poissaolevat vanhemmat ovat riskitekijä lapsen emotionaaliselle kehitykselle. Viileässä tunneilmastossa lapsi välttää myös omia tunneilmaisujaan, lohduttautuu yksin ja vetäytyy sisäiseen mielikuvitusmaailmaansa. (Punamäki 2011, 110.) Mielikuvitus on lapsen tapa yhdistellä tietoa, kokemuksia ja elämyksiä ja sitä kautta luoda uutta todellisuutta ja ratkaisuja ongelmatilanteisiin (Jaarasto & Sinervo 1997, 98). Myös Turusen (1996) mukaan mielikuvitus on tärkeässä osassa silloin, kun lapsi ei vielä ikänsä puolesta käsitä älyllisesti ja ymmärrä arkitodellisuutta, eli mielikuvituksensa avulla ikään kuin luo itselleen mieluisamman arjen.

Tähän liittyy myös sekä lasten että aikuisten käyttämä yleinen selviytymiskeino, kieltäminen, jolloin kieltäytymällä uskomasta ikävä tapahtuma todeksi voidaan vältellä sen seurauksia. Lapsi voi kieltää tapahtuneen myös tiedostamattaan, jos kokemus on ylivoimainen käsiteltäväksi ja kestettäväksi. Ensimmäisenä selviytymiskeinona se voi olla lapselle alussa hyödyllinen, mutta pidemmällä aikavälillä toimimaton, sillä se ei poista ongelmaa. (Pojjula 2007, 24,74-75.) Jos lapsi joutuu käyttämään kieltämistä selviytymiskeinona, voi kriisin läpikäynti jäädä kesken. Kohdatessaan muun kriisin myöhemmin elämässään, voi vanha käsittelemätön kriisi tulla voimakkaasti esiin ja lisätä vaikeuksia myös uuden kriisin käsittelyssä. (Heiskanen 1995, 34.)

3.1.3 Altruismi, vastuun ottaminen

Ilmiönä altruismi on tunnettu niin pitkään kuin ihmisten käyttäytymistä on pohdittu. Altruismi voidaan määritellä toisen huomioon ottavaksi käyttäytymiseksi, joka sisältää ennen kaikkea tekoja: auttamiseen liittyviä yksittäisiä tekoja ja sosiaalista toimintaa. (Pessi & Saari 2008, 20, 35) Altruismi selviytymiskeinona tarkoittaa, että lapsi muuttuu yhtäkkiä kovin auttavaiseksi muita kohtaan. Sen lisäksi, että hän siirtää toiminnallaan omat ongelmat syrjään, saa hän ympäristöltä myönteistä palautetta toimintansa johdosta. (Pojjula 2007, 24.) Altruismissa auttamista voi motivoida sekä empatia että oman ahdistuksen helpottaminen (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2004, 248).

Pruuki (2017) toteaa, että usein lapset tunnistavat vanhempiensa olevan kovilla, ja suojelevat heitä omalta surultaan. Hän kuvailee tästä ilmiöstä johtuvia erovanhemmuuden mukanaan tuomia riskejä, jotka voivat vahvistaa lapsen altruistista käyttäytymistä. Ensinnäkin vanhemman

voidessa huonosti voi lapsi joutua hoitajan tai vastuunkantajan rooliin. Aikuinen voi myös tiedostamattaan kuormittaa lasta omilla tunteillaan purkamalla pettymystään lapseen tai ottamalla lapsen ”uskotukseen”. Toisekseen vanhempi voi sukupuolen mukaan tehdä lapsesta korvikkeen, jolloin poika joutuu tekemään taloudessa ”miesten työt” tai tytär saa liikaa vastuuta kodinhoidosta. Vaikka altruismi voi olla lähtöisin myös lapsesta itsestään korvaavan tekemisen ja hyvän palautteen toivossa, on vanhempien tehtävä huolehtia, ettei lapsi ota erotilanteessa kantakseen lisätaakkaa omien tunteiden päälle.

4 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa taustoitan tutkimuksen metodologisia lähtökohtia sekä aineiston tuottamis- ja analyysimenetelmiä. Esittelen tutkimukseen osallistujat anonymiteetin säilymisen rajoissa. Tutkimuskysymysten yhteydessä avaan myös omaa positiota tutkijana, sekä pohdin muistitiedon ja muistelun merkitystä narratiivisessa tutkimuksessa.

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Yhteiskunnan asenteet ja toimintakulttuuri elävät jatkuvassa muutoksessa, ja nämä muutokset koskettavat kaikkia ilmiöitä ympärillämme. Muutokset ovat myös kovin nopeita, jonka johdosta tämän päivän aikuiset ovat kohdanneet keskenään samoja ilmiöitä tyystin erilaisin kokemuksin. Toisin sanottuna avioero ei ole ollut harvinainen ilmiö enää useampaan vuosikymmeeneen, mutta monet siihen liittyvät ilmiöt kuten lapsen kohtaaminen, kuuleminen ja kasvun tukeminen ovat saaneet viime vuosien aikana paljon uutta huomiota ja lisääntyvää tietoisuutta osakseen. Erojen suuri määrä antaa aihetta tarkastella eroamista yhteiskunnan muutosprosesseihin liittyvänä ilmiönä (Hämäläinen & Koiso-Kanttila 2012, 95).

Lasten kokemuksia avioeroista on tutkittu monella eri tavalla ja monesta eri näkökulmasta. Tarkastelun kohteena viime vuosina on ollut esimerkiksi vanhemmuuden eri muodot eron jälkeen (Hakovirta & Rantalaiho 2009, Palmunen 2007), vanhemmuuden tukeminen eron jälkeen (Kääriäinen 2009) sekä kokemukset vanhempien avioerosta aikuisten kertomana (Makkonen 2009, Mäenpää & Poutiainen 2009). Tämän tutkimuksen keskiössä on aikuisten ihmisten kertomukset lapsuudessa koetusta vanhempien avioerosta, ja sen tavoitteena on kuvata niitä kokemuksia, jotka ovat tukeneet tai kannatelleet kertojaa tässä tilanteessa. Vaikka aihetta on viime aikoina tutkittu paljon ja luonnollisesti enenevissä määrin, on kokemusten tutkiminen kuitenkin aina ainutkertaista, ja tutkimuksilla voi olla aiheen samankaltaisuudesta huolimatta hyvin erilainen merkitys sen tekijöille ja lukijoille. Toisekseen, kun ajat muuttuvat, muuttuvat myös yhteiskunta, arvot ja asenteet kokemusten ympärillä, jolloin kokijoiden kertomat asiat samasta aiheesta voivat olla hyvinkin toisistaan poikkeavia. Tuon tätä ilmiötä näkyviin tarkemmin aineiston analyysia käsittelevässä luvussa asettamalla rinnakkain ja vertailemalla kokemuksia eri vuosikymmeniltä.

Kertomusten keskinäinen samankaltaisuus, mutta myös suuret erot kuvaavat sitä, kuinka kokemukset samasta aiheesta voivat olla hyvinkin erilaisia riippuen esimerkiksi vallitsevasta vuosikymmenestä tai kertojan henkilökohtaisista ominaisuuksista. Kykymme kestää vastoinkäymisiä on yksilöllinen. Jollekulle tietty tapahtuma voi olla suuri järkytys ja joku toinen taas selviytyy siitä hyvin. (Heiskanen 1995, 36.) Tämän vuoksi eroperheen lapsia, kuten muitakaan tuen tarpeisia lapsia ei ole syytä lähteä tasapäistämään varhaiskasvatuksessa tai koulussa, vaan yksilön kokemus ja sen kuuleminen ovat olennaisia tekijöitä häntä tuettaessa.

Kokemusten kuuleminen auttaa ymmärtämään, mitä kaikkea erotilanteeseen lapsen näkökulmasta voi liittyä, ja millaisia voivat olla ne pienet asiat, jotka vielä aikuisenakin muistuu mieleen joko kannattelevana tai hajottavana tekijänä. Myös Makkonen (2009) on todennut tutkimuksessaan, että lapsen oma ääni erotilanteessa ei saa paljon tilaa. Tutkimuksen tarkoituksena on toimia siis myös kokemusten jakajana. Vaikka ympäristö ja tavat kohdata lapsi ajan mukaisine olosuhteineen vaihtelevat paljonkin ja avioeroon liittyvä ymmärrys ja suhtautumien muuttuvat ajan mukana, lapsen tarve pysyvyyteen ja turvallisuuteen säilyy ennallaan.

Tutkimuskysymykseni kuuluu: *Mitä tämän päivän aikuiset kertovat saamastaan tuesta tai selviytymisestään lapsena koetussa vanhempien avioerotilanteessa?* Koska tarkoituksena on kuvata tukeen ja selviytymiseen liittyviä ilmaisuja, on mielestäni olennaista poimia aineistoon mukaan myös ilmaisut tuen puuttumisesta sekä niistä seikoista, jotka hankaloittivat lapsen sopeutumista, aiheuttivat sisäisiä ristiriitoja tai muutoin hajottivat lasta avioerotilanteessa.

4.2 Narratiivinen tutkimus

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jossa lähestymistapa on narratiivinen. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on yleensä tavoittaa tutkittavien näkemys tutkittavasta aiheesta, eikä tutkimuskysymys ole välttämättä täsmällisesti ilmaistavissa tutkimuksen alussa, vaan se täsmentyy koko tutkimuksen ajan. Laadullinen aineisto ei sellaisenaan kuvaa todellisuutta, vaan kyseessä voidaan ajatella olevan vähitellen tapahtuva tutkittavan ilmiön käsitteellistäminen eikä niinkään etukäteen hahmotetun teorian testaamisesta. (Kiviniemi 2001, 68-72.) Aloittaessani tutkimusta avioerokokemuksista olivat täsmällinen tutkimuskysymys ja tutkimuksen teoreettinen viitekehys vielä tarkentumatta. Laadulliselle narratiiviselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan tutkimuskysymykseni tarkentui työn edetessä ja teoriaa kehystävät käsitteet nousivat esiin aineistosta.

Narratiivisuus tutkimuksessa viittaa lähestymistapaan, joka kohdistaa huomionsa kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana. Tutkimuksen ja kertomuksen suhdetta voi tarkastella kahdesta näkökulmasta: toisaalta tutkimus käyttää usein materiaalinaan kertomuksia, toisaalta tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi maailmasta. (Heikkinen 2001, 116.) Tutkittaessa tapahtumia kertomusten kautta voidaan olettaa, että kertojien ilmaukset ovat enemmän tai vähemmän pysyviä riippumatta kertojasta, kun taas kokemuksia tutkittaessa korostuu kertojien erilaiset aikakaudet ja olosuhteet. Näin yksittäinen ilmiö voi tuottaa hyvin erilaisia tarinoita jopa samalta kertojalta. (Andrews, Squire & Tamboukou 2013, 5-6.) Sen vuoksi tällaista aihetta on perusteltua tarkastella aina uudelleen.

Hyvärinen ja Löyttyniemi (2009) kuvaavat kertomusta vuorovaikutuksen välineeksi, jolla jaetaan ja tehdään ymmärrettäväksi kokemuksia. Niin ikään Hyvärisen (2006) mukaan kertomuksen kautta voidaan ymmärtää ja hallita menneisyyttä sekä hahmottaa ihmisten identiteettiä ja minuutta. Kertomukset selittävät usein maailmaa antaessaan vastauksen siihen, miksi ihmiset toimivat tietyissä konkreettisissa tilanteissa juuri tietyllä tavalla. Kertomusten kautta ymmärrämme myös sitä, millaista on olla toiminnan kohteena, millaista on kokea maailmaa ja tapahtumia emotionaalisesti. Kertomukset avaavat näkökulman ihmisen subjektiiviseen kokemukseen ja sisäiseen maailmaan.

Koska tutkimuskohteena on yksilön kertomukset kokemuksista liittyen menneisiin tapahtumiin, oli narratiivisuus tutkimusotteeksi luonteva valinta. Avioerokokemuksia käsiteltäessä tutkimuksen kohteena on ihmisen elämän kulkuun liittyvä tarina. Oman elämän pohdinta on ihmisen perustavanlaatuisen ominaisuus, ja kerronnan avulla ihminen rakentaa minuuttaan. Tarinoiden kertominen on persoonallisen kasvun väline, ja samalla myös tutkimusmetodi. (Syrjälä 2001, 230.) Haastatteluissa esiintyi ilmaisuja kuten: ”Nyt kun tarkemmin asiaa ajattelee” tai ”en ole oikeastaan aiemmin ajatellutkaan että..”. Näiden tarinoiden läpikäyminen siis rakentaa henkilön kuvaa itsestään ja auttaa kenties ymmärtämään nykyisyyttä paremmin. Narratiivisuudessa on ajatuksena se, että kertomukset ja tarinat ovat ihmiselle luonteenomainen tapa jäsentää elämäänsä ja kokemuksiaan. Kertomukset eheyttävät elämää, tuottavat johdonmukaisuutta ja jatkuvuutta, vaikka ne itsessään sisältäisivät epäjohdonmukaisuuksia ja epäjatkuvuuksia. (Laitinen & Uusitalo 2008, 111-112.)

4.3 Oma positioni tutkijana

Kääriäisen (2009) mukaan tutkimus on usein henkilökohtainen prosessi, jolloin tutkijan oma positio voi peilata vahvasti aihevalintaa. Näin on myös omassa tapauksessani, jossa suhde tutkimusaiheeseen on läheinen. Omat henkilökohtaiset kokemukseni avioerolapsena ajoittuvat juurikin samaan vuoteen, jolloin avioero muuttui juridisesti helpommaksi. Tämä muutos vapautti avioerot, näytti avioeron vanhempien elämänhallinnallisena valintana, jonka aiheuttamassa tilanteessa lapselta odotettiin joustavuutta ja sivussa pysymistä siihen saakka, kunnes vanhemmat ovat selvinnet erokriisistään (Hämäläinen & Koiso-Kanttila 2012.) Olen siis tämän päivän aikuinen, joka ei lapsena saanut kohdata ja käsitellä vanhempien eron aiheuttamia tunteita.

Vaikka lapsi olisikin ”päässyt yli” vanhempiensa avioerosta, saattaa hänellä silti olla vielä aikuisenakin kysymyksiä mielessään (Mäenpää & Poutiainen 2009, 100). Tutkiessaan aikuisten avioerolasten selviytymiskertomuksia Makkonen (2009) on havainnut, että lapsena käsittelemättä jäänyt vanhempien avioero voi nousta pintaan aikuisiällä esimerkiksi uuden elämäntilanteen edessä. Omalla kohdallani esimerkiksi vanhemmuus ja avioliitto ovat nostaneet mieleen muistoja, joita haluan nyt vuosikymmenien jälkeen tarkastella lähemmin myös laajemmasta näkökulmasta. Olen kiinnostunut erilaisista lapsena koetuista erotilanteista, koska ajalleni tyypillisesti minulla ei ollut lähelläni vertaisia, joiden kanssa olisin voinut jakaa ja vertailla omia kokemuksia. Myös aikuiskeskeinen ajattelutapa 1980- ja 1990-lukujen taitteessa on silloin estänyt lasta tuomasta omia tunteita ja tarpeita esiin.

Niin ikään ammattini on ollut yksi aihevalintaani ohjaavista tekijöistä. Lasten kanssa työskentelevät ammattikasvattajat ovat avainasemassa kasvatustuen antajina (Hämäläinen & Koiso-Kanttila 2012, 95). Joskus opettaja on ainoa aikuinen, jonka puoleen lapsi voi kääntyä, kun perheen aikuiset eivät kykene vastaamaan lapsen tarpeisiin. Lisäksi koulu voi olla ainoa paikka, joka on johdonmukainen ja pysyvä. (Ayalon & Flasher 1997, 51.) Perheiden kohtaaminen on olennainen osa työnkuvaa varhaiskasvatuksessa. Kuten aiemmin Mäkijärven (1995) mukaan olen todennut, lapsi voi odottaa, että joku kysyisi häneltä, antaisi tilaisuuden kertoa elämäntilanteestaan.

Myös valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) mukaan erityistä huomiota kiinnitetään lapsen turvallisten ihmissuhteiden säilymiseen, ja huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on yhteinen sitoutuminen lasten terveen ja turvallisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistämiseen. Perusteissa mainitaan huomion arvoiseksi seikoiksi myös perheiden

moninaisuus, lasten yksilölliset tarpeet sekä huoltajuuteen ja vanhemmuuteen liittyvät kysymykset. Varhaiskasvattajalle on valtava ammatillinen hyöty omista kokemuksista ottaessaan haastavia asioita puheeksi perheen kanssa. Omien kokemusten ja tunteiden tiedostamisen kautta ammattikasvattaja voi ymmärtää paremmin, millaista tukea vastassa oleva perhe voi tarvita, tai kuinka tuen tarvetta voidaan lähteä kartoittamaan.

Välittömien seurauksien lisäksi vanhempien avioerolla on myös pidemmällä aikavälillä näkyviä vaikutuksia lapseen, ja tämä seikka voi hämartyä arkisten, jokapäiväisten haasteiden korostuessa (Kääriäinen 2009, 80). Lapsi osaa myös vaistota, mitä häneltä odotetaan. Jatkaessaan arkisia toimiansa lapsi vaikuttaa joustavalta ja mukautuvalta myös elämän vaikeissa tilanteissa, ja tämä huomio helpottaa myös surevaa, sivusta seuraavaa aikuista. (Holmberg 2003, 61.) Tämän vuoksi on tärkeää, että lapsen ympärillä on myös muita lähiaikuisia, jotka voivat koettaa havainnoida lapsen käytöksen ja olemisen takana olevaa todellista vointia jakaen huomioita yhdessä vanhempien kanssa. Oma kokemukseni on myös työkentällä ”nostanut tuntosarvet pystyyn” muuttuvan perhetilanteen edessä olevan lapsen kohdalla.

Omasta positiosta oli myös hyötyä avatessa keskustelua haastateltavien kanssa. Haastattelijan tulee punnita, kuinka paljon hän on valmis kertomaan omista kokemuksista ja kuinka kohtaa haastateltavan (Eskola & Vastamäki 2001, 25). Koin tärkeäksi keskustella ajatuksista ja yhdistävistä kokemuksista ennen ja jälkeen haastattelun etenkin haastateltavan itse osoittaessa siihen mielenkiintoa. Tämä tuntui myös lisäävän haastateltavan luottamusta tutkimustani kohtaan. Myös luottamuksellisten ja kenties arkojen asioiden kertominen teki vastavuoroisuudesta luontevampaa: ymmärrän sinua, sillä jaan kokemuksesi.

4.4 Aineiston tuottaminen, aineisto ja tutkimukseen osallistujat

Haastattelut ovat kerronnallisia haastatteluja, jotka toteutuivat teemahaastattelun piirteiden mukaisesti. Kerronnallisessa haastattelussa tavoitteena on tuottaa tutkijan aineistoksi kertomuksia, jotka ovat tärkeitä kokemustiedon välittäjiä. Kerronnallisen haastattelun ei tarvitse kohdistua haastateltavan koko elämäkertaan, vaan tutkittava kokemus voi koskea vain yhtä tiettyä elämän jaksoa tai osa-aluetta. (Hyvärinen 2017, 174.) Eskola ja Vastamäki (2001) kuvaavat teemahaastattelua eräänlaiseksi tutkijan aloitteesta alkaneeksi sekä hänen ehdoilla eteneväksi keskusteluksi, jossa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa saamaan selville tut-

kimuksen aihepiiriin liittyviä asioita. Kokemuksia tutkittaessa tutkijan oma positio omine kokemuksineen tutkimusaiheesta voi olla luottamusta herättävä keskustelun aihe ennen varsinaista haastattelua tai heti sen jälkeen.

Koska haastattelussa on kyse moninaisten sosiaalisten tekijöiden määrittämästä vuorovaikutustilanteesta, ei haastattelupaikka ole mitenkään yhdentekevä. Haastattelua ei myöskään kannata järjestää liian muodollisessa tai virallisessa tilassa, vaan esimerkiksi haastateltavan kotona, joka on haastateltavalle tuttu ja turvallinen. (Eskola & Vastamäki 2017, 27-28.) Itse toteutin suurimman osan haastatteluista joko kutsuttuna haastateltavan kotiin, tai kutsuen haastateltavan luoksesi. Kaksi haastattelua tapahtui muussa tilassa. Koska haastattelun aihe oli kovin henkilökohtainen, pyrin sopimaan haastateltavan kanssa, että tilanne on kahdenkeskinen. Kun olimme haastateltavan kotona, en luonnollisestikaan voinut vaikuttaa esimerkiksi muden perheenjäsenien läsnäoloon. Omassa kodissani haastattelua tehdessä huolehdin siitä, että haastattelutilanne on täysin häiriötön.

Haastattelutilanne on samalla tavalla sosiaalisesti määräytynyt tilanne kuin mikä tahansa sosiaalinen tilanne. Niinpä haastattelija joutuu etukäteen miettimään, kuinka hän voi vaikuttaa tilanteen onnistumiseen. (Eskola & Vastamäki 2017, 32.) Haastattelun aiheen luonteen vuoksi koin tärkeäksi kertoa haastateltaville oman positioni tutkijana. Tunsin sen lisäävän ymmärrystä välillämme. Hiljaa oleminen ja hiljaisuuden sietäminen ovat tärkeitä taitoja kertomushaastattelua tehdessä. Haastattelijalla on pääasiassa kuuntelijan rooli. (Hyvärinen, 2017, 181, 189.) Emotionaalisesti latautuneiden muistojen kertaamisessa ei keskustelu välttämättä ole kovin nopeampoisista, ja haastattelijana koin tärkeäksi antaa muistelulle ja kerronnalle tilaa.

Suurin osa haastattelua voi perustua yhden laajan kysymyksen esittämiseen ja sitä seuraavaan kertomukseen, jonka jälkeen tutkija voi esittää tarkentavia kysymyksiä (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 194). Tutkimukseni haastattelut alkoivat tähän tapaan: ”haluaisin kuulla sinun kokemuksiasi ajasta, kun vanhempasi erosivat”. Pyysin osallistujaa tuomaan esiin ajan, johon kertomus sijoittuu sekä oman sen hetkisen ikänsä, sekä muistelemaan niitä tekijöitä, jotka tukivat ja kannattelivat häntä avioerotilanteessa. Samalla kehotin häntä kuitenkin kertomaan kokemuksestaan laajasti, ja tuomaan esiin kaikenlaisia muistoja mitä tapahtumiin liittyy. Kerronnan aikana kirjasin itselleni ylös tarkentavia kysymyksiä, joita mieleeni nousi kertomusta kuunnellessa, mutta pyrin olemaan keskeyttämättä kertojaa.

Kertomushaastattelu on lähtökohtaisesti strukturoimaton, ja siinä pyritään irtautumaan kysymys-vastaus-asetelmasta. Haastattelun avausta voidaankin luonnehtia yleiseksi tehtävänannoksi tai johdatukseksi tilanteeseen. (Hyvärinen 2017, 179). Haastateltavat kertoivat antamiensa teemojen puitteissa erokokemuksesta paljon muitakin kuin ainoastaan tukitoimiin tai selviytymiseen liittyviä asioita, ja sitä kautta esiin tuli paljon ilmauksia tiedostamattomista selviytymis- ja pärjäämiskeinoista, joita lapsi voi omaksua ja ottaa käyttöön haastavassa elämän tilanteessa. Näitä olen avannut tarkemmin luvussa 3.1, Lapsen reaktiot selviytymiskeinoina. Niin ikään lasta kannattelevia tekijöitä, joita aineisto toi esiin, käsittelen luvussa 2.2, Lapsen etu.

Pilotoin aineiston tuottamismenetelmää sekä analyysia kesällä 2018 suoritetulla kvalitatiivisen tutkimuksen jatkokurssilla Oulun yliopistossa. Totesin valittujen menetelmien palvelevan tutkimuksen tarkoitusta hyvin narratiivisuuden pohjautuessa kertomuksiin koetuista asioista. Sain myös arvokasta kokemusta tutkimuskysymyksen asettelusta haastattelun alussa. Haastattelujen kestot vaihtelivat 13 ja 46 minuutin välillä, ja litteroitua materiaalia kertyi 40 sivua.

Aineistoni koostuu kuudesta avoimesta haastattelusta. Nuorimman ja vanhimman haastateltavan välinen ikäero on yli 30 vuotta, eli haastateltavat edustivat selkeästi eri sukupolvia. Tämän johdosta myös tapahtumien ajankohdat sijoittuvat laajalle aikavälille. Varhaisin tapahtuma sijoittuu 1970-luvun alkuun, jolloin avioerot eivät ole olleet kovin yleisiä. Myös kyseinen haastateltava tuo kerronnassaan esiin, kuinka ”meitä erolapsia” oli todella harvassa nykypäivään verrattuna. Haastateltavan tuntemus osuu oikeaan, sillä tuoreimman tapauksen kertonut henkilö kokee, että juurikin elämäntilanteen samankaltaisuus usean ikätoverin kanssa teki tilanteesta siedettävämmän. Haastateltavia etsiessäni kiinnitin tietoisesti huomiota siihen, että osallistujien joukko koostuisi mahdollisimman eri-ikäisistä ihmisistä, sillä tutkimuskysymykseni on osittain herännyt mielenkiinnosta ilmiössä tapahtunutta muutosta kohtaan.

Haastateltavat löytyivät omien erilaisten verkostojen kautta. Riittävän osallistujamäärän löytäminen tuntui aluksi ongelmalliselta, mutta erilaisissa yhteyksissä tutkimusaiheeni tullessa esiin sain yhteydenottoja vapaaehtoisilta osallistujilta, jotka halusivat jakaa kokemuksensa. Tästä heräsi ajatus, että avioerokokemus aikana, jolloin vertaistukea ei ollut tarjolla voi synnyttää tarpeen keskustella tapahtumista muissa yhteyksissä, kenties kokemuksia vertaillen. Tutkimushaastatteluun osallistumisen motiivina voi olla halu kertoa omista kokemuksista, ja usein myös toive siitä, että omien kokemusten kertominen voisi hyödyttää muita samassa tilanteessa olevia (Eskola & Vastamäki 2001, 26). Erityisen sensitiivisten aiheiden käsittely edellyttää tarkkaa suunnittelua ja valmistautumista koskien osallistujien rekrytoimista ja kohtaamista, aineiston

käsittelyä ja säilyttämistä sekä tutkimuksen raportointia. Lisäksi tutkijan täytyy itse olla valmis kohtaamaan haastattelutilanteet, jotka voivat olla emotionaalisesti hyvin latautuneita. (Luomanen & Nikander 2017, 288.)

Otin tutkimukseeni mukaan täysi-ikäisiä henkilöitä, jotka ovat kokeneet vanhempien avioeron lapsuudessaan. Koska tutkimukseni tarkoitus on lisätä lapsen kokemusten herättämiä ajatuksia myös kasvattajien ja opettajien keskuudessa, rajasin lapsuuden käsittämään tässä yhteydessä varhaiskasvatusikäisestä alakouluikäiseen. Osallistujat kattavatkin tämän rajauksen hyvin. Tapahtumien aikaan nuorimmillaan osallistujia on ollut kolmevuotias, ja vanhimmillaan alakoulun viimeisellä luokalla eli 12-vuotias. Haastatteluun osallistumisen hetkellä haastateltavien iät vaihtelivat 20 ja 59 ikävuoden välillä. Tarinansa kertoi kaksi miestä ja neljä naista. Haastateltavien anonymiteetin säilyttämiseksi olen keksinyt heille peitenimet, joita käytän aineistositauksissa.

4.5 En tiedä, mutta muistan hyvin

Tutkittaessa vuosia aiemmin tapahtuneita kokemuksia on muistelu olennainen osa haastattelua. Muisti ja kertomus liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Kertominen edellyttää edes jonkinasteista muistamista, ja kytköstä ilmentää elävästi se, kuinka kertomuksen aloittavat usein sanat ”muistan hyvin, kuinka”. (Hyvärinen 2014, 31.) Aineistossani nuo sanat esiintyvät lukemattomia kertoja. Kertomuksista ei välittynyt laisinkaan, että haastateltavat eivät muistaisi tapahtumia, vaan moniin kysymyksiin vastaus alkoi: ”en osaa sanoa/en tiedä, mutta sen kyllä muistan hyvin, että”.

Kalakosken (2009) mukaan muistitiedon luotettavuutta on tutkittu monin eri tavoin, ja on todettu, että säilömuistissa ei ole tallennettuna kaikkea koettua sellaisenaan, eikä mieleen palautettu muisto vastaa sitä, mitä säilömuistiin on aikoinaan tallentunut. Muistikuvat kokemuksista rakentuvat odotusten, tiedon ja aiempien kokemusten varassa, ja kun eri asioiden ja tapahtumien muistot kytkeytyvät toisiinsa, voi muiston alkuperää olla vaikea jäljittää. Aina ei siis ole mahdollista erottaa elävältä tuntuvaa muistikuvaa todellisesta tapahtumasta. Useat haastatellut olivat keskustelleet tapahtumista jälkeen päin niin vanhempiensa kuin sisarustensa kanssa, ja näillä keskusteluilla voi luonnollisesti olla vaikutusta siihen, millainen muistikuva tapahtuneesta on rakentunut. Haastateltavat mainitsevat myös, että esimerkiksi sisaruksella voi olla

täysin erilainen käsitys ja muistikuva tapahtumista. Muisteltujen kokemusten perusteella tehdään tulkintoja menneisyydestä, ja kertomuksessa kuullaan se, miten haastateltava muisteluhetkellä menneisyyteen sijoittuvat kokemuksensa tulkitsee (Miettunen 2014, 173-174).

Muistikuvat, jotka sisältävät uutisen lisäksi ympäristön, tunnetaan salamavalomuistoina. Tutkimuksissa on pantu merkille, että kuullessaan järkyttävän uutisen ihminen muistaa jälkeensä myös yksityiskohtia tilanteeseen liittyen. (Draaisma 2011, 74.) Tutkimuksessani salamavalomuistot tulivat esiin kertomusten niissä osissa, joissa haastateltava oli kuullut vanhempien erosta tai tilanteeseen liittyi jokin muu järkyttävä asia. Yleensä myös muistamme paremmin sen, mikä on yllättävää, poikkeavaa ja arvaamatonta (Hyvärinen 2014, 33-34).

Tapahtumien muistelu ja muistitieto ovat siis olennaisia elementtejä tutkimuksessani. Muistelun lähempi yhteys kertomiseen tulee myös siitä, että muisteluun voidaan sisällyttää tapahtumia, joissa kertoja ei välttämättä ole itse ollut paikalla. Kertoja voi muistella tapahtumia esimerkiksi kuullun tai muutoin nähdyn pohjalta. (Miettunen 2014, 169.) Nämä seikat eivät poista kuitenkaan sitä tosiasiaa, että haastattelut ovat kertomuksia todellisista kokemuksista, joita haastateltava on kohdannut. Muistot ja muistikuvat antavat kokemuksille sen henkilökohtaisen merkityksen, mikä kokemuksella sen kertojalle todella on.

4.6 Narratiivien analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä käytän narratiivien analyysia. Narratiivien analyysi kohdistaa huomion kertomusten luokitteluun erillisiin luokkiin esimerkiksi tapaustyyppien, metaforien tai kategorioiden avulla (Heikkinen 2001, 122). Aluksi narratiivit vaativat niiden pilkkomista pieniin osiin, jonka jälkeen voidaan siirtyä uudelleen kokoamiseen, merkitysyhteyksien rakentamiseen sekä tulkitsemiseen (Laitinen & Uusitalo 2008, 131). Kaasila (2008) kuvailee narratiivia siten, että sille on luonteenomaista sisäinen logiikka, jonka varaan kertoja rakentaa kertomuksensa. Narratiivilla on juoni, alku, keskikohta ja loppu. Takaumat, rinnakkaisuudet ja tulevaisuuteen suuntautuneet osat muodostavat juonen, jonka vuoksi sen rakenne harvemmin on ajallisesti selkeä.

Narratiiveja voidaan analysoida erilaisista näkökulmista, kuten kertomuksen ajallisen etenemisen, sen sisältämien tapahtumien tai teemojen perusteella (Phoenix 2013, 72). Analyysitapaan vaikuttaa se, tutkitaanko narratiiveista kokemuksia vai tapahtumia. Kokemuskeskeisessä tutki-

muksessa on mielekkäämpää tutkia narratiiveissa esiintyviä teemoja, sillä ne välittävät eri henkilöiden erilaisia kokemuksia samasta ilmiöstä. (Squire 2013, 48-49.) Kokemus samasta ilmiöstä voi olla eri kokijoitten välillä täysin erilainen riippuen muun muassa tapahtumien ympärillä vallitsevista olosuhteista ja kokijan henkilökohtaisista ominaisuuksista.

Aineiston temaattinen analyysi perustuu siihen, että kerrotut tarinat ja asiat eivät ole toisistaan irrallisia vaan niiden valintaa kerrontaan yhdistää kertojan tulkinta. Teemat viittaavat asioihin, joihin kertoja fokusoituu kerronnassaan, ja ne muodostavat temaattisen kentän niille asioille, joista kertoja tutkimuksessa puhuu. (Paananen 2008, 28.) Tutkimukseni aineisto on teemoiteltu poimimalla kertomuksista aluksi kaikki ilmaisut, joissa viitataan mihin tahansa tukeen tai selviytymiskeinoon. Haastateltava saattoi kertoa suoraan jonkin asian kannatelleen häntä, jolloin sen luokittelu tukeen liittyväksi ilmaukseksi oli luonnollista. Kysymyksen asettelussa haastattelun alussa kehotin haastateltavaa mainitsemaan asioita, jotka hän koki kannattelevina ja tukea antavina asioina lapsuudessaan. Tällainen kysymyksen asettelu sai kertojat pohtimaan erilaisia, olemassa olevia tuen muotoja ja nimeämään niitä tai niiden puuttumista omassa kokemuksessaan. Kaikki lapsen sisäisen maailman alateemat olivat kertojien itsensä mainitsemia kannattelevia tekijöitä. Lasta ympäröivän maailman alateemat ovat ennemminkin virrallisia tahoja, joilta useat haastateltavat olisivat kenties odottaneet enemmän tukea kuin olivat saaneet.

Aineistosta oli erotettavissa kahdenlaisia ilmauksia: yhtäältä lapsen omaan maailmaan, lähipiiriin sekä lapseen itseensä liittyvät ilmaukset, toisaalta ulkopuolelta tuleviin, lasta ympäröivään, hänen ulkopuoliseen maailmaan liittyvät ilmaukset. Tämän johdosta luokittelin ilmaisut **lapsen sisäistä maailmaa** ja **lasta ympäröivää maailmaa** koskeviin teemoihin. Koska tutkimuksen tarkoitus on tarkastella kertomuksia tukeen ja selviytymiseen liittyen, tuon analyysissä esiin myös ilmaisut tuen puuttumisesta tai kokemuksista, jotka haastateltava koki sopeutumistaan haittaaviksi eli lasta haavoittaviksi tekijöiksi.

TAULUKKO 1 Aineiston jakautuminen kahteen pääteemaan, alateemaan sekä kannatteleviin (K) ja haavoittaviin (H) tekijöihin.

Lapsen sisäinen maailma		Lasta ympäröivä maailma	
vanhemmat	K+H	varhaiskasvatus ja koulu	K+H
sukulaiset ja muut lähiaikuiset	K+H	neuvola ja terveydenhuolto	K+H
sisarukset	K	lastensuojelu ja muut vastaavat ta- hot	K+H
ikätoverit	K+H		
lapsen ominaisuudet	K		

Edellä olevassa taulukossa on kuvattuna kaksi pääteemaa, joiden alla on niiden sisältämät alateemat, jotka siis ovat lapsen erilaisia kannattelevia tekijöitä ja toimintamalleja kriisin kaltaisessa tilanteessa. Lapsen sisäisen maailman alateemoiksi muodostui vanhemmat, sukulaiset ja muut lähiaikuiset, sisarukset, ikätoverit sekä lapsen ominaisuudet. Lapsen ominaisuuksilla tarkoitetaan luonteen ja temperamentin piirteitä, tai lapsessa aktivoitunutta suojakäyttäytymistä kuten vetäytymistä tai altruismia. Ensimmäinen pääteema lapsen sisäinen maailma sisältää ajatuksen siitä, että sen alateemat ovat ikään kuin valmiiksi, omasta takaa lapsen käytössä, eikä niitä tarvitse lähteä hakemaan muualta. Ympäröivän maailman alateemoiksi muodostui varhaiskasvatus ja koulu, neuvola ja terveydenhuolto sekä lastensuojelu ja muut vastaavat tahot. Lasta ympäröivän maailman alateemat ovat ulkoapäin tulevia tukimuotoja, joiden piiriin perhe joutuu erikseen hakemaan tai jotka eivät välttämättä valmiiksi ole lapsen ulottuvilla.

Määrällisesti lapsen sisäisestä maailmasta löytyi enemmän tukeen ja selviytymiseen liittyviä tekijöitä kuin ympäröivästä maailmasta. Alateemojen tekijät saattoivat myös samanaikaisesti kertoa joko kannattelevasta tai haavoittavasta ominaisuudesta, eli haastateltavan kertomuksessa sama asia esiintyi sekä kannattelevana että vahvistavana tekijänä. Tämä ilmenee alateemojen perässä olevista sarakkeista.

5 Sisäiset voimat ja ulkoinen tuki

Tulosluvussa esittelen kaksi pääteemaa alateemoineen. Aineiston jakaminen kahteen pääteemaan tuotti viisi alateemaa lapsen sisäisen maailman tukimuotoihin liittyen, kun ulkopuolelta tulevaan tukeen liittyviä alateemoja muodostui kolme. Vastaavasti maininnat ulkopuolisista tukikeinoista kertoivat lähinnä tuen riittämättömyydestä tai puuttumisesta. Tämän aineiston haastateltavien kertomukset siis osoittivat, että lasta ympäröi valmiiksi monenlaiset tuenmuodot ilman, että niitä lähdettäisiin erikseen hakemaan. Luonnollisesti suotuisa ympäristön tuki, etenkin vanhemmat ja muut lähiaikuiset voivat auttaa lasta ottamaan nämä keinot käyttöönsä.

5.1 Lapsen oma maailma – sisältäpäin tuleva tuki

Tähän teemaan sisällytän kaikki sellaiset tuen ja selviytymiskeinojen muodot, jotka tulevat jostain muualta kuin yhteiskunnan viranomaispalveluiden tai muiden vastaavien tahojen kautta. Ne ikään kuin jo ovat olemassa lapsella itsellään. Alateemoiksi muodostuivat vanhemmat, sukulaiset ja muut lähiaikuiset, sisarukset, ikätoverit sekä lapsen omat ominaisuudet.

5.1.1 Vanhemmat

Vanhempien käyttäytymisellä erotilanteessa oli suuri merkitys sekä eron keskellä elävälle lapselle, että myöhemmin aikuisena asian ymmärtämisessä. Eheyttävät kokemukset liittyivät juuri siihen, että lapsi sai aistia vanhempiansa arvostavan toisiaan erosta huolimatta. Erokokemuksen aiheuttamat sisäiset ristiriidat voivat hajottaa lasta. Eheytymistä auttaa vanhempien hyvät välit, koska silloin lapsen ei tarvitse kokea jakautumista isän ja äidin erilliseksi lapseksi (Mäkijärvi 1995, 22). Lapsella on myöskin aina tarve olla lojaali molemmille vanhemmilleen, eikä tämä tarve katoa vanhempien erotessa (Pruuki 2017, 70). Myös aineistostani välittyy kuva siitä, että vanhempien toiminta voi joko tasoittaa tai korostaa eron negatiivisia vaikutuksia lapseen.

Haastateltavat toivat näkyvästi kertomuksissaan esiin sen, kuinka tärkeää molempien vanhempien säilyminen elämässä oli. Lisäksi positiivisena asiana on jäänyt mieleen se, etteivät vanhemmat haukkuneet toisiaan lapsen kuullen, ja säästivät näin lasta ristiriitaisilta tunteilta. Tämä saattoi lukeutua selvästi toisen vanhemman ansioksi, joka ikään kuin valkeni vasta aikuisiällä:

Hanna: Sen voin sanoa, että minun isä oli tosi fiksu, että ei ikinä halunnu riidellä. Meillä ei ollu virallista tapaamissopimusta, niin saatiin kyllä isän luona

käyä niin usseesti kun haluttiin. Ja isä..vaikka äiti muutti 50 kilometrin päähän, niin isä aina haki minut sieltä, että muutenhan minä en ois issääni nähny ollenkaan, äiti ei kyllä siitä ois huolehtinu. Ja jos niiku isä ei ois ollu se aktiivinen niin minä en ois varmaan issääni sen eron jälkeen nähny hirveestikkään. Sen voin kyllä isästä sanna, että se ei oo ikinä, vaikka varmasti ois ollu sanottavaa niin se ei oo ikinä sillon pahhaa sanna äitistä sanonu, että varmasti ois ollu paljo pahhaa sanottavaa, mutta ei.

On selvää, että silloin, kun parisuhteessa on vaikeaa ja omat voimavarat ovat vähissä, vanhemmille on erityisen vaativa tehtävä olla riitelemättä lasten kuullen. Toinen vaativa tehtävä ero-prosessin keskellä on täyttää lapsen hoivan, huomion ja hellyyden tarpeet. (Salo 2009, 119.) Useat ilmaisut aineistossa tukevat ajatusta siitä, kuinka tärkeää lapsen kannalta on se, ettei hänestä riidellä. Vaikka vanhemmat eroavat toisistaan, he eivät silti eroa lapsesta. Lapsen eheytymistä edistää vanhempien keskinäinen ymmärrys tästä asiasta. Kun kyseessä on pieni lapsi, on vanhempien tehtävä arvioida lapsen etu asumisen suhteen. Isompi lapsi voi tehdä jo itsekin valintoja. Haastateltavat kuvaavat, kuinka vanhemmat ovat osanneet haastavasta tilanteesta huolimatta huomioida lapsen edun asumisjärjestelyissä sekä kunnioittaa lapsen omaa mielipidettä:

Jukka: Ja se oli ihan ratkasevan tärkeetä, että saatiin jäädä siihen. Isä ja äiti toimivat erittäin fiksusti siinä, että ne ei missään vaiheessa tehny numeroa siitä, että kumpi saa lapset. Ne..meitä siinä kuunneltiin, meiltä kysyttiin että.. ja oikeastaan sehän oli niiku tavallaan semmonen itsestään selvä asia, että ei sitä niiku hirveesti ees mietitty. Se oli selvä, että me jäädään sinne missä me ollaan lapsuutemme kasvettu ja eletty, niin se ei sinänsä niiku ihan älyttömän paljo kirpassu sen äitin ikävöimisen kannalta.

Vuoroasuminen voidaan toteuttaa joko vanhempien määräämänä tasajakona, tai lapsen itsensä määrittelemänä, tilanteen mukaan vaihtuvana. Aineistossani asuinpaikka ja lähiympäristö mainittiin positiivisena asiana, jos ne olivat saaneet pysyä ennallaan vanhempien erilleen muutosta huolimatta. Myös niissä tapauksissa, joissa lapsi sai itse valita, missä viettää aikaa, mainittiin vuoroasumisen mukanaan tuomat haasteet. Ilmaisut liittyivät myös siihen, että asuinpaikat olivat oma koti, ja toisen vanhemman koti, eikä henkilön kaksi samalla tavalla kodilta tuntuvaa asuinpaikkaa. Sellainen yhteishuoltajuus, joka pakottaa lapsen sukkuloimaan edestakaisin ja sopeutumaan kahteen talouteen, stressaa ja häiritsee lapsen sosiaalista elämää (Pojjula 2007,

237). Lähes aina positiiviseksi koettiin kuitenkin se, että molempien vanhempien kanssa sai viettää aikaa melko vapaasti joustavien tapaamisien myötä, mutta pysyvää kotia ja lähiympäristöä arvostettiin.

Jenna: Mä muistan sen, että silloin alko just silloin teini-iässä tai varhaisteini-iässä ärsyttää, että piti aina rampata, tai koko ajan tuntu, että oli aina menossa hulluna. Et piti aina pakata laukut ja mennä. Mutta sitte toisaalta oli aina semmonen, että oli ihana mennä sinne iskälle, kun iskää ei nää niin useasti. Mut sit tavallaan itteä kuormitti se, että piti koko ajan mennä. Varsinki yläasteella muutenki, ku mä olin keskustassa koulussa, niin ensin piti matkata sinne iskän luo, ja sitte sieltä taas kulkee bussilla. Vaikka mää kulkiin kyllä kotoaki bussilla, niin silti se kuitenkin tuntu silleen kodimmalta missä oli se äiti, se koti tavallaan missä vietti eniten aikaa. Mut sit mä muistan kun mä olin yläasteella, niin mä sovin iskän ja sen äitipuolen kans, että mä saan viettää siellä enemmän aikaa, [...] Kun mä halusin silloin viettää enemmän aikaa iskällä, että ei tarvi niin nopeesti lähtä ja olla vaan kaks yötä. Niin se toimi hyvin ja seki oli musta ihanaa, että pysty tekkee, niin koska äitillä ja iskällä oli niin hyvät välit.

Jos vanhemmat ymmärtävät vastuunsa lapsen emotionaalisesta turvallisuudesta, ei erokokemus muodostu lapselle liian raskaaksi (Kääriäinen 2009, 112). Vanhemmilla on myös velvollisuus pitää huolta siitä, että yhteys kumpaankaan vanhempaan ei katkea. Keskinäisistä huonoista väleistään huolimatta vanhempien tulee kyetä tukemaan lapsen suhdetta toiseen vanhempaan, sillä lapsella on edelleen tarve rakastaa molempia vanhempiaan. (Sinkkonen 2017, 70-71.) Hajottavina tekijöinä kertomuksista nousivat tilanteet, joissa vanhemmat eivät kyenneet toimimaan lapsen edun mukaisesti, kun aistittavissa on selvää vanhempien välistä vihamielisyyttä ja lapsen joutumista vanhempien toisiinsa kohdistuvien kielteisten tunteiden väliin:

Olavi: Kyllähän se sillälaililla vaikutti, että kun muutettiin toiseen kaupunkiin ja tota sitten vielä kun.. no välimatkaki oli tietenkin pitkä, mutta sitten, vielä kun isä oli vielä semmonen, että ei sitä kiinnostanu vähääkään pitää minkään näköstä yhteyttä. Saatto mennä vuosi tai kaksikin, että ei tullut oltua oikeen missään tekemisissä ja näin. Että kyllähän se silloin, vähän muistan, että ainakin ikävä oli kova ja vähän semmosta surua ja suuttumustakin oli siitä tilanteesta, että näinkö tämä nyt on, että me ollaan täällä (toisella paikkakunnalla) ja sitäkö nyt ei sitten nähä enää ja näin.

Haastattelija: Muistatko sää, että puhuitko sää sun äitin kanssa siitä, tai miten sun äiti otti sen asian tai tuki sinua siinä?

Olavi: No joo, se oikeestaan meni sillä tavalla, että se minun vanhempien ero oli aika riitaisa ja heillä ei kyllä sitte juuri minkäänlaisia välejä ollu siinä. Ja muistan kun isä tuli ensimmäisen kerran käymään (uudella asuinpaikkakunnalla) sen eron jälkeen, oisko siitä menny se vuosi pari mitä siitä nyt ois menny. Tuli ensimmäisen kerran käymään ja se ois halunnu ottaa minut mukaan mummollaan ja missä sitä oiskaan käyny mutta äiti ei päästäny. Elikkä siinä oli ihan tämmöstä selvää kuviota, että se heidän..oli ne huonot välit niin minä olin vähän semmonen välikappalekin siinä tilanteessa. Että emmä todellakaan äitin puolelta minkäänlaista tukea saanu siinä, että kyllä se oli semmosta. Sen mää muistan, että kyllä mä olisin kovasti halunnu mennä mukkaan ja lähtä isän kanssa käymään siellä mummolassa ja siellä josaki, niin äiti oli vähä niiku mulle vihanen siitä, että mää halusin lähtä. Se oli vähän semmonen tympeä tilanne.

Haastateltava kuvaa koskettavasti lapsen sisäistä ristiriitaa: toisaalta isä on poissa, ja isälle ollaan vihaisia, häntä kohtaan koetaan ”surua ja suuttumusta”. Kuitenkin isän saapuessa lapsi kovasti haluaa lähteä isän mukaan, mutta myös äidin vihan tunteet isän poissaolon lisäksi estävät toimivan yhteisvanhemmuuden. Lapsi on kuitenkin se, joka tilanteessa eniten kokee loukautuksi tulemista molempien vanhempien toiminnan johdosta.

Tulevasta avioerosta kertominen lapselle on myös osa vanhempien antamaan emotionaalista tukea, kun vanhemmat hoitavat sen lapsen iän ja kehitystason huomioiden sekä lapsen tunteet kohdaten. Lisäksi se, että tilanteessa ovat mukana kaikki sen osalliset, antaa lapselle tunteen jatkuvuudesta, siitä ettei kummankaan vanhemman rakkaus lasta kohtaan ole katoamassa, vaikka puoliset toisistaan eroavatkin. (Pruuki 2017, 98.)

Eräs haastateltava kuvaa, kuinka kuuli erotilanteesta vanhempien itsensä kertomana. Tilanteessa olivat läsnä molemmat vanhemmat sekä kaikki sisarukset. Haastateltava on ollut tapahtumien aikaan kovin pieni ymmärtämään tilannetta täysin, ja vanhemmat ovat huomioineet tämän kertomalla tapahtumista nuorimman kuulijan ikätason mukaisesti. Myös fyysinen asetelma tilanteessa on tukenut lapsen käsitystä siitä, että molemmat vanhemmat ovat läsnä, tavoitettavissa ja turvana. Haastateltava kuvasi, ettei osannut siinä tilanteessa reagoida asiaan oikein mitenkään. Varhainen kehitysvaihe ja tilanteen ymmärtämättömyys ovat olleet suojaavia tekijöitä

hänen kokemuksessaan. Kuitenkin surureaktio on tullut vuosia myöhemmin, ja tätä kuvaan tarkemmin sukulaisia ja muita lähiaikuisia koskevassa osassa.

Jenna: No, mä muistan sen että äiti ja iskä pyysi meiät tytöt olkkariin..

Haastattelija: Ja teitä oli sinä ja...

Jenna: (siskot), isosiskot. Sitte ne kerto siinä, [...] että nyt on käyny tälleen että nyt ei enää olla yhdessä. Mutta ne jotenki siihen sano, että se ei vaikuta meihin, että me saahaan käyä isjän luona ja että iskä aikoo muuttaa ja semmosta. Ja sitten mä muistan sen että (siskot) itki, ja mä aattelin, että munki pitäs itkeä mutta mullei niiku, kun mä olin niin pieni niin ollu mittään..

Haastattelija: Ymmärsiksää sitä tilannetta?

Jenna: No emmää oikeen.

Haastattelija: Mut sä muistat sen?

Jenna: Mä muistan sen tilanteen silleen et me istuttiin sohvalle ja mä olin (siskojen) vieressä sitte. Äiti ja iskä istu eri sohvalle. Sitte, mä muistan sen, että (siskot) itki, mutta mä en itkeny vaikka mä yritin tekoitkee, mä muistan sen tunteen mutta sitte mä olin, että ei mulla itketä, niin sitte mä vaan olin silleen että mikä tässä nyt on.

Lapsen tunteiden kannalta parasta olisikin, että vanhemmat pystyisivät puhumaan lapsen kanssa ratkaisuksistaan niin, että he ovat yhtä aikaa paikalla (Sinkkonen 2017, 104). Ajatuksena on myös se, että vanhemmat ottaisivat tilanteessa yhteisen vastuun tukemalla lasta ja kenties myös toisiaan. Yksi haastateltavista kuvaa päinvastaisen tilanteen siitä, kuinka vanhemmat ilmoittivat erosta:

Maija: Ja sitte meiän isä pyytää meiät molemmat silloin keskellä yötä sinne mun isosikon huoneeseen ja sit hän sanoo, että me ollaan nyt päätetty niin, että isä muuttaa pois. Näin myöhemmin ajateltuna se on musta ihan todella epäreilu tilanne, että tommosesta asiasta kerrotaan tuollain, ku toinen on käytännössä ihan tiedottomassa tilassa, että todella jotenki epäreilu tilanne.

Edelleen erosta kertomisen jälkeen vanhempien keskinäiset välit sekä niiden vaaliminen lapsen päin ovat merkityksellisiä lapsen selviytymiskokemuksen kannalta. Lapsen suotuisan kehityksen kannalta on tärkeää, että vanhemmat kykenevät jättämään kostonhalunsa taka-alalle ja asettamaan huolenpidon lapsista etusijalle (Pojjula 2007, 235). Eräs haastateltava kertookin eron jälkeisistä tunneista kuvaten, etteivät vanhemmat olleet ”silleen vihasesti eronnu”, jolloin myös lasten oli helppo viettää aikaa kummankin vanhemman luona. Kertojat muistavat kokeneensa tällaisia tilanteita selkeinä kannattelevina tekijöinä, ja tuovat esiin myös arvostuksensa vanhempien toimintaa kohtaan:

Haastattelija: Miten aattelet sen, että jos muistelet sitä kun olit lapsi, että miten koit sun vanhemmat sitten kun ne asu eri paikoissa, niin pysykö sun välit molempiin ennallaan tai miten sä koit oman suhteesi niihin?

Jukka: Ei hirveesti muuttunu, kyllähän sitä tota, saatiin pendelöijä ihan siten kun haluttiin. Tietenkin huomioon ottaen koulutyö ja tämmönen mutta viikonlopuksi-han sitä tosi useesti junalla painastiin (toiselle paikkakunnalle) äitiä morjestaan ja lomiam vietettiin ja tota,. Ei ikinä ollu mitään ongelmia siinä, ettei ois halutesaan päässy. Uskon että isä ja äiti molemmat ymmärsi sen asian tärkeyden, että lapsilla edelleen on kaksi vanhempaa. Kyllähän se tietysti oli hurjaa aikaa kun äitiä oli ikävä monesti, mutta.. ois voinu olla paljo huonomminki.

Juhlapyhät ja lomamat voivat saada ikävän toista vanhempaa kohtaan tuntumaan raskaalta. Erityisen tärkeää minkä tahansa ikäisen lapsen kannalta on se, että vanhemmat kykenevät laittamaan omat tunteensa sivuun lapsen omien juhlien kohdalla. (Pruuki 2017, 78.) Parhaimmissa tapauksissa avioeron jälkeen vanhemmat kykenevät toteuttamaan jaettua vanhemmuutta hyvinkin monipuolisesti, vaikka kuvioissa olisikin mukana jo uusia kumppaneita:

Jenna: Mä muistan kaikista jouluistakin sen, että me oltiin pieniä ja totta kai me haluttiin, että me ollaan niikö koko perhe. Iskä ja sen naisystävä nii me vietettiin monet joulut silleen, että ne oli meiän kanssa. Mä muistan tommosia. Just kerran me vietettiin yks joulu iskän mökillä missä oli äiti ja (äidin uusi puoliso), eli mun isäpuoli ja sitte (isän uusi puoliso) ja iskä. Ja me tytöt.

Vanhemman kyky asettua lapsensa asemaan ja pohtia tilanteita lapsen näkökulmasta auttaa ja tukee lasta myös selviytymään eron aiheuttamasta hämmennyksestä ja elämänmuutoksesta.

Lapset ovat hyvin konkreettisia. (Kääriäinen 2009, 80.) Vanhempien tulisi näin ollen luonnollisesti käsittää lapsen halu tavata molempia vanhempiaan, vaikka ei itse kykenisikään olemaan tekemisissä.

Se, millaisen tapahtumana haastateltavat olivat kokeneet eron ja tarpeen sen käsittelyyn oli vaihtelevaa; useat löysivät turvaa tuovia asioita jo lapsena, jotkut ovat käyneet tapahtumia läpi tavalla tai toisella myöhemmin. Myöhemmät keskustelut ovat tuoneet ymmärrystä tilanteelle ja vanhemmille, ja ovat näin toimineet eheyttävinä keinoina jälkeen päin. Etenkin kovin varhaisessa lapsuudessa koettu vanhempien avioero on voinut jäädä tapahtumahetkellään epäselväksi, jolloin tarve keskustella asiasta uuden ymmärryksen valossa on herännyt vuosien päästä:

Jenna: No, oon mää äitin kans jutellu. Niin kyllä mää joskus yläasteella kasi- ysi luokalla, kyllä mä äitiltä kysyin, että miksi ne eros. Tälleen. Että kyllä mää muistan, että tommonen keskustelu ois käyty äitin kanssa. Ja totta kai se kerto sitte, että miten se meni. Ei tietenkää varmaan silleen..miten mun ikäselle sillon pysty sanomaan. Oon mää itseasiassa myös lukion aikanaki kysyny. Mut sitte kun mää sain tavallaan tietää sen vastauksen niin ei mun oo enää tarvinnu sitte.

Useat haastateltavat kertoivat keskustelleensa asiasta ainakin toisen vanhemmista kanssa saaden vastauksia ja ymmärrystä. Toiset eivät ole kokeneet tarvetta miettiä tapahtumia silloin tai jälkeenpäin, osa taas ei ollut kyennyt ennen tutkimukseen osallistumista puhumaan kokemuksestaan aiemmin laisinkaan, vaikka olisi kokenut sen tarpeelliseksi. Kun lapsuudessa elettyihin tilanteisiin liittyi muitakin huomattavia haasteita, ei palaamista syvemmälle menneeseen koettu mahdolliseksi. Keskustelu ei myöskään aina ole eheyttävä ja ymmärrystä lisäävä, vaan tilaisuus päästä sanomaan se, mitä lapsena ei osannut sanoa.

Helena: vielä on semmosia paikkoja, että mä en etes muista. Enkä haluakkaan muistaa. Et sen takia näitä ei oo ikinä sisarusten kans purettu. Näin. En uskalla.

Haastattelija: Ooksä purkanu niitä ikinä kenenkään kans?

Helena: En.

Haastattelija: Puhuitteko te sillon kun sä olit lapsi, niin puhuitteko te sillon koskaan äitin kans siitä, että miks tää on näin?

Helena: Ei. Sitten aikuisina ei enää niikun, sitä oli niin tyytyväinen siihen, että ollaan hengissä, ja se että äitin ei tartte enää kärsiä. Niin niitä ei halunnu enää nostaa.

Olavi: Meni varmaan kymmenen vuotta, ettei oltu missään tekemisissä ja siinä tuli perustettua omaa perhettä. Sitte ku omalle lapselle selvisi, että on tämmönen asia olemassa maailmassa kuin isoisät ja isoäidit, niin siinä vähän siitä tiimoilta vähän ruvettiin olemaan uudelleen yhteyksissä, että sillä omalla lapsella ois tämä ainokainen pappa kuitenkin yksi kappale olemassa. Ja se tapahtu sillä tavalla, että kun tää isän äiti kuoli ja meiän oma lapsi oli silloin kaks vuotias ja me menttiin hautajaisiin, niin siellä sitte treffattiin ja isä sen kolmannen vaimonsa kanssa pyysi meitä siellä käymään (paikkakunnalla) ollessamme. Siellähän sitten tulikin käytyä muutamina kesinä aina kesälomalla siitä asti kun (lapsi) oli se kaksvuotias..Käytiin heiän luonaan aina siihen asti kun..no useampana kesänä siellä sitte käytiin varmaan seittemänä vuonna ainaki..kymmenenä..ei oikeen muista. Niin kerran sitten tuli todettua omalle isälle siellä, että mitä mieltä minä olin siitä sen hommasta ja siitä [...]että jos tätä meiän lasta ei ois olemassa, niin me ei oltais missään tekemisissä.

Kertomuksessa välittyy myös se, kuinka haastateltava on saanut oman lapsen kautta uudelleen yhteyden isään, jonka poissaoloa suri kovasti lapsuudessa. Näin seuraava sukupolvi voi toimia eräänlaisena ”jälkiehdyttäjänä”, jolloin lapsuudessa vanhempiensa avioerosta kärsinyt henkilö saa kohdata asiat uudelleen, kenties tällä kertaa haluamallaan tavalla.

5.1.2 Sukulaiset ja muut lähiaikuiset

Erokriisin keskellä olevien vanhempien kyky tukea lastaan emotionaalisesti on heikentynyt ainakin tilapäisesti juuri sellaisessa elämäntilanteessa, jossa lapsi tarvitsisi tukea kipeästi. Tällöin läheiset isovanhemmat tai muut lähiaikuiset voivat taata lapselle kokemuksen turvallisuudesta ja elämän jatkumisesta tärkeiden perherakenteiden hajotessa. (Sinkkonen 2011, 173.) Aineistossani peilautuu ajan myötä aikuisten ja kasvattajien keskuudessa lisääntynyt tietoisuus lapsen tunnesäätelyyn liittyvistä asioista, lapsen edun vaalimisesta. Kuten Nätkinin (2003) mukaan aiemmin todettiin, on lapsen edun käsite muuttunut aineellisesta ja konkreettisesta sisällöstä saaden abstraktimpia piirteitä, kuten emotionaalinen turvallisuus. Varhaisemmissa tapauksissa se näyttäytyi lähisukulaisen fyysisenä läsnäolona ja perustarpeista huolehtimisena vanhemman

ollessa liian kuormittunut. Tapauksissa, joissa vanhemmat suoriutuivat erotilanteesta lapsen etua ajatellen, ei erokokemus herättänyt niin voimakkaita tunnereaktioita tapahtumahetkellä, kuten ei myöskään jälkeenkään. Kuitenkin osassa 2000-luvulle sijoittuneissa tapauksissa tunne-reaktiot ovat tulleet myöhemmin, mutta silloinkin se on otettu vastaan ja käsitelty yhdessä lapsen kanssa. Eräässä myöhemmässä tapauksessa lapselle läheinen kummitäti on ollut kuuntelijan ja lohduttajan roolissa, ja lapsen kysymyksille annettiin tilaa vielä vuosia eron jälkeenkin.

Haastattelija: No sitten kun sä siitä kasvoit, niin harmittiko se sua myöhemmin tai tuliko se sulle ikinä semmosena?

Jenna: Kyllä mulle tuli sitte ku mää olin, mä olin ala-asteella. Oisinko mää ollu vitosuokalla tai kutosella, joku 11-12- vuotias, niin mä olin mun kummitädin kans [...]Niin me oltiin kahestaan, niin jotenki tuli puheeksi äitin ja iskä ero, niin siinä sitte kun (kummitäti) puhu niistä niin mulla tuli kauhee itku ja mää vaan itkin siinä autossa, me oltiin mun kummitädin vanhempien pihassa siinä autossa ja mää vaan itkin, koska se iski niiku sitte.

Haastattelija: Miten se sun kummitäti suhtautu?

Jenna: Se lohutti ja sano, että ne on hyvissä väleissä, ettei tarvi silleen olla surullinen. Aina se on sanonu, että aina mää saan sen kans jutella kaikesta. Mä oon sille voinu aina puhua kaiken ja se on ollu ihana.

Aineistoni tapauksissa, joissa avioero nähtiin myönteisenä muutoksena esimerkiksi haastavasta perhetilanteesta johtuen, edes yhden vanhemman tuki ja turva oli – tai olisi ollut edelleen tärkeää, vaikka toiseen vanhempaan välit viilenivät tai jäättyivät kokonaan. Kaikilla ei myöskään ole ollut läheisiä sukulaisia tai sisaruksia, ja häpeä sekä erilaisuuden pelko on estänyt asian käsittelemisen ikätovereiden kanssa. Kuitenkin lapsi voi odottaa, että joku kysyisi häneltä, antaisi tilaisuuden kertoa elämäntilanteestaan (Mäkijärvi 1995, 20).

Haastattelija: Olikos muuta sukua ympärillä tai oliko muilla sukulaisilla iso-vanhemmilla tai muilla mittään roolia siinä teidän erossa tai näyttelikö ne minäkäänlaista osaa siinä?

Hanna: No ei, minun isän puolelta..isän puolelta mummo oli jo aika huonossa kunnossa ja kuoliki siitä muistaakseni kolme vuotta. Mummo, sillä oli dementia siihen aikaan niin ei siitä ollu niiku mittään ja sitten äitin puolelta taas niin..emmä

*tiiä, äitin puolella sitten taas on ollu niin, että kaikki ongelmat vähän niiku lakas-
taan pois ja niiku nyt jälkikäteen oon kuullu että myös äidin lapsuudessa on isällä
ollu alkoholiongelmaa eikä siitäkään ikinä puhuttu, että sillai haluttiin kivasti la-
kasta niiku.. ei ollu kukkaan eikä multa ikinä oikeen..emminä muista että multa
ois ikinä kukkaan kysyny että..*

T: Tai ollu huolissaan tai..?

H2: Eei, ei mitenkään.

Eräs haastateltavat tuo esiin lähisukulaisten ratkaisevat merkityksen avioerotilanteen keskellä, jolloin heiltä saatu tuki on kannatellut niin lasta kuin vanhempaa:

*Jukka: Tukiverkosto sukulaisten kesken on hyvin, hyvin kattava ja siinä lähialu-
eella asu välittömässä läheisyydessä läheisiä sukulaisia, joilta sai sitten apua ar-
kiasioissa. Mutta siinä sitten enemmän oli hankaluutta siinä että..että että,
kun se ero otti isällä aika koville, kasaantu paljon, paljon muitakin ongelmia, ta-
loudellisia ja riippuvuuksiin liittyviä, niin ne sitten aiheutti sen oman hankaluu-
tensa, niikun minulle henkilökohtasesti eniten stressiä toi se isän juominen.. ja
tota.. niin.*

*Haastateltava: Sä tota.. stressasit lapsena sitä isän juomista, niin miten koet, min-
kälaiset asiat, muistaksä semmosia asioita, joista sä hait turvaa tai lohtua tai tu-
kea tai jotka sua silloin autto?*

*Jukka: No en kyllä oikeen. Emmää muista, että mulla ois ollu mitään semmosta,
mä vaan..no viime käessä sitten jos tarvi jotain käytännön apua [...] niin tota
ukkihan se soitettiin sitten viimekäessä hätiin, mutta ei niiku, ei ollu esim mitään
keskusteluapua tai semmosta, en voinu niiku puhua kenellekään siitä, ja koin sen
vähän silleen niiku arkana juttuna että en mä siitä halunnukaan lauluja tehdä enkä
silleen.*

Sukulaiset voivat olla myös keino säilyttää mielikuva vanhemmasta, johon välit ovat riitaisen eron myötä katkenneet. Eräs haastateltava muisteli lämmöllä pois muuttaneen ja huonosti yhteyttä pitäneen isän vanhempia, joihin välit säilyivät tiiviinä ja lämpiminä. Isovanhemmat toimivat useissa tapauksissa niin fyysisenä kuin henkisenä tukena lapselle.

Kuten vanhempien hyvä keskinäinen sopu, myös muiden sukulaisilta välittyvä positiivinen asenne molempia lapsen vanhempia kohtaan on lasta kannatteleva tekijä erotilanteessa. Sukulaiset ja lähiaikuiset voivat omalta osaltaan rauhoittaa lapsen sisäisiä ristiriitoja viestimällä myönteisiä asioita vanhemmista. Vastaavasti asetelmaan voi sisältyä myös lapsen tilannetta kuormittava tekijä. On tärkeää, etteivät lapsen lähellä olevat tutut aikuiset valitse kummankaan vanhemman puolta tilanteessa (Mäkijärvi 1995, 79). Lapsella on syvä tarve olla lojaali molempia vanhempiaan kohtaan, ja oikeus rakastaa heitä molempia edelleen (Pruuki 2017, 70). Aikuisen omassa tunnekuohussa huonosti hoitama tilanne hämmentää lasta, ja häiritsee vielä jälkeinkin päin:

Haastattelija: Muistaksä ikinä niitten isovanhempien kysyneen sulta, että miten teillä menee tai mitä teille kuuluu tai onko kaikki hyvin?

Jukka: Tota...ei, ei, ei. Ukki, ukkihan jeesasi minkä pysty ja tota..tuossa kun mainihin, että isä ja äiti toimi kuitenkin fiksusti siinä tilanteessa että ne ei ruvennu riitelee. Nehän oli ihan siisteissä väleissä jatkuvasti. Mutta se, minkä minä koin myös hyvin, hyvin ahistavana ja se mua on aikuisiällä myös jonkin verran vituttanu, on se, että meidän mummo rupes tota pesemään meidän ajatuksia siinä että, se niiku tolkutti meille miten meidän äiti on toiminu väärin ja miten hänen uusi miesystävänsä on sika ja kodinrikkoja.. ja tuota.. taisipa sanna, ihan niiku muo-toilla sen näin, että sinun äitisi on huora. Niin tuota..ihmetyttää, että miten voi aikuinen ihminen tuolla tavalla puhua sen ikäsille lapsille. Ite en ikinä puhusi tuolla tavalla kenellekään alaikäelle. Enkä yli-ikäisillekään.

Tältä osin aineistoni tukee täysin aiempia havaintoja siitä, että vanhemmilla ja lähiaikuisilla on merkittävä rooli lapsen selviytymisessä erotilanteessa, niin hyvässä kuin pahassa.

5.1.2 Sisarukset

Sisarussuhteet ovat lapsille todella merkittäviä, ja eron jälkeen olisikin tavoiteltavaa, että sisarukset saisivat jatkaa yhdessä kasvamista. Vaikka vanhemmat kokisivat sisarusten tappelevan paljon, on riidoilla kuitenkin tärkeä tehtävä, sillä ne ovat turvallisin tapa harjoitella tunteiden ilmaisua ja erimielisyyksien selvittelyä. (Pruuki 2017, 76). Vanhempien ero voi lähentää sisaruksia, sillä heidän kanssaan lapsi jakaa erokokemuksen ja voi saada tukea asian käsittelyyn (Poijula 2007, 241).

Aineistossa sisarusten rooli avioerotilanteessa näyttäytyi erilaisena sen mukaan, oliko haastateltava itse isomman vai pienemmän sisaruksen roolissa. Pienemmät sisarukset eivät maininneet ottaneensa vastuunkantajan roolia laisinkaan, mutta isomman sisaruksen muistetaan ottaneen vastuuta perheentilanteesta. Sisaruksiin on myös turvauduttu sekä eron aikana että jälkeenpäin asioita pohdiskeltaessa.

Maija: toki siinä voi olla sekin, että koska mä oon nuorempi sisko nii hän on myöskin kokenu sitte ehkä enemmän, et hänen on pitäny ottaa semmosta isompaa roolia ja huolehtia enemmän minusta, voisinkin kuvitella että se johtuu osaksi varmaan siitäki. Mutta tavallaan jotenki, et hän kokee esimerkiks vahvasti sen sillai, että hän ei oo saanu minkäänlaista mallia semmosesta terveestä parisuhteesta esimerkiksi, ja mää en taas koe sitä yhtään sillai, että mulla ois joteki puutteellinen kuva siitä.

Haastattelija: Entä ne sun siskot. Miten sä aattelet niitten merkityksen siinä?

Jenna: No nekin sitte, silleen tietyllä tavalla läheni välit, kun me mentiin aina yhdessä iskälle. Sitte jotenki tuli se luotto, että okei, nuillekin voi puhua. Ja on voinu niitten kans myös keskustella siitä ismän ja äitin erosta myöhemmin, ku iteki älys..totta kai varmaan (siskot) puhu jo aikasemmin, koska ne oli vanhempia ku minä..mutta nyt määki oon voinu niiltä kysyä.

Toisinaan pienemmän sisaruksen olemassaolon johdosta on syntynyt tilanne, jossa isompi sisarus ottaa itselleen varavanhemman roolin huolehtien itsensä lisäksi myös sisaruksesta. Tällainen reaktio eli altruismi nähdään paitsi kertojan itsensä, myös tutkimustiedon (ks. esim. Poijula 2007) kautta eräänlaisena selviytymiskeinona, jonka lapsi itselleen valitsee.

Jukka: No se täytyy sanoa, että se oli ehkä se juttu mikä minut kasassa siinä piti, en ois varmaan pärjänny yksin mutta kun oli tuota pikkusysteri. Niin tuota, se anto niiku semmosen motiivin tavallaan selvitä siitä hommasta. Ei se ollu semmonen selkee ajatus, mutta uskosin, että se on ollu semmonen ajatusmekanismi, mikä siinä vaikutti taustalla, että pakko pärjätä että (sisko) pärjää.

Toisinaan vastuu pienemmästä sisaruksesta on ollut se asia, jonka avulla lapsi on jaksanut kuormittavaa tilannetta.

5.1.3 Ikätoverit

Ikätovereiden hyväksyntä on lapselle yksi palkitsevimmista kokemuksista, ja hyljeksintä tai ulkopuolelle joutuminen voivat aiheuttaa käyttäytymiseen ja tunne-elämään liittyviä ongelmia ja heikentää koulusuoriutumista sekä itsetuntoa (Poijula 2007, 154-155). Oma asema ikätovereihin nähden mainittiin erilaisena riippuen siitä, milloin vanhempien avioero oli tapahtunut. 1970- ja 1980-luvuilla tapahtuneissa erokokemuksissa ilmaisut kavereista liittyivät useimmiten häpeään sekä ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tunteisiin. Samaan aikaan kaverin koti oli paikka, jossa sai kokea ajanmukaisesti normaalia ydinperhe-elämää, jonka johdosta siellä vietettiin paljon aikaa. Tällaisessa tapauksessa ikätoverin merkitys omassa kokemuksessa sisälsi samanlaisesti sekä kannattelevia että hajottavia piirteitä.

Helena: Mä muistan mun paras kaveri, koulukaveri, tyttökaveri, niin hänen isä varsinki oli sillai että..mut he oliki sitte semmosesta niin sanotusta paremmasta, oli sillai rikkaampi perhe. Oli vähän semmonen olo aina, että no niin taas, miten sen sanos. Piettiin vähän semmosena, et pysty pilkkaamaan ihan niiku lapsiaki.

Haastattelija: Tunsiksää muita sun kavereita tavallaan tai oliko näkyvissä ketään muuta perhettä missä vanhemmat ois eronnu?

Helena: Emmää tienny.

Haastattelija: Joo. Niin et siitä ei puhuttu varmasti.

Helena: Ei, ja nytki ku mää mietin niin mä muistan että ois, muistan perheitä joissa oli väkivaltaa ja oli alkoholiongelmaa, joissa oli puutetta oikeestaan kaikesta, mut se että mun mielestä siellä oli aina molemmat vanhemmat.

Helena: Paljohan me tietenki kavereitten tykönä oltiin, kotiahan ei voinu tuua kettään. Ja ulukona oltiin tosi paljo, paljo aina ... just se paikka missä se kaverin isä mallas aina välillä, niin siellä paljo oli sitte yötä, yökylässä.

Aiemmille vuosikymmenille sijoittuvissa kokemuksissa kavereiden merkitys näyttäytyy enemmän tilannetta hankaloittavana tekijänä, koska vertaistuen vastakohtana on ollut erilaisuus. Aikana, jolloin avioerot eivät ole olleet yleisiä, on ulkopuolisuuden aiheuttama häpeä ikätovereihin nähden ollut ylitsepääsemätön. Haastateltavien tarinoissa, etenkin varhaisemmissa tapahtumissa ystävät ja kaveripiiri eivät toimineet kannattelevana tekijänä, koska häpeä omasta elämäntilanteesta esti lasta puhumasta siitä.

Hanna: se oli tilanteena mun mielestä ihan kauheeta, kun mä en ees parhaille kavereilleni kehannu kertoa, että mun vanhemmat oli eroamassa, ja mä vaihoin jopa koulua, muutin mun äitin mukana pois ilman et mun kaverit tiesi, että mä oon muuttamassa. Mä en vaan ilmestyny sitten syksyllä sinne kouluun.

Hanna: siis määhän niiku kieltäydyin jopa tapaamasta sillon kesällä, ku mää..itse asiassa mähän katkasin kavereussuhteeni sinne entisen kouluni ystäviin. Että vaikka isän luona kävin joka toinen viikonloppu, joskus jopa joka viikonloppu ja isä kuljetti minua sitten harrastukseenki vielä, niin mähän en suostunu tapaamaan entisiä kavereita. Emmää niiku pystyny kohtaamaan niitä, emmää niiku voinu niille viikonloppuna soittaa, että mä oon nyt isän luona, voitasko tehdä jottain yhdessä. Mähän oon käytännössä sen jälkeen nii ei olla oltu missään tekemisissä. Emmää muista tehneeni niitten kans ennää sen..mä vaan lähin pois. Siis en ker-tonut siitä kenellekään ja en tullut ennää kouluun ja sitte en pitäny heihin ennää mittään yhteyttä. Ja siihen aikaan ne yhteydenpitovälineetki oli erilaisia, mutta vaikka olin tosiaan pikkukylällä ku mieki oon tuommoselta syrjäkylältä kotosin jossa meillä oli kuitenkin semmoset läheiset kaverit siinä kylän pinnassa, kun kylän koululla oltiin ja pelattiin jalkapalloa ja vaikka mitä, nii emmää ikinä ennää ollu niitten kans tekemisissä, nii missään.

Myöhemmissä 2000-luvun puolella tapahtuneissa kokemuksissa ilmaisut ikätovereista liittyvät kokemusten jakamiseen ja vertaistukeen sekä siihen, kuinka kavereiden ymmärrys ja yhteiset kokemukset tekivät ikävistä asioista, kuten kahden kodin välillä seilaamisesta siedettävämpiä. Haastateltavat kertoivat myös, ettei ero tuntunut kovin kummalliselta asialta senkään vuoksi, että kaveripiiristä löytyi useampi samassa tilanteessa oleva henkilö.

Jenna: Mulla on kavereita, joitten vanhemmat on kans eronnu, niin on pystyny sitte niitten kans juttelee ja on pystyny niitten kans jakamaan niitä tunteita, kun ahisti, että piti koko ajan reissata. Niitä me sitte puhuttiin kavereitten kans läpi silleen, että pystyttiin tukemaan toisiamme, että kyllä se siitä. Sit kuitenkin kaveritki tuli, vaikka meni toisen luo niin tuli sinneki iskälleki käymään niin se oli silleen kiva.

Maija: sit siellä oli yks semmonen tyttö, jolla oli vanhemmat eronnu ja sitten se oli silleen, että ai joo, munki isä ja äiti asuu eri osoitteissa, ja tavallaan se oli

jotenkin semmonen, että ei sitä sillonkaan jääny mitenkään surkuttelemaan. Se vaan oli semmonen aha, joo.

Ikätovereiden merkitys kannattelevina tai hajottavina tekijöinä erotilanteessa riippui täysin vuosikymmenestä, jolle tapahtumat sijoittuivat. Tämä osaltaan kertoo siitä, että nykyinen nuorten aikuisten sukupolvi on kenties selättämässä avioeron sosiaalisen leiman ja häpeän pelkoa.

5.1.4 Lapsi itse

Tutkimustulosten mukaan geneettiset ja ympäristötekijät yhdessä vaikuttavat siihen, miten ihminen reagoi stressaavaan tilanteeseen (Hammarlund 2010, 182). Useissa haastatteluissa esiintyi pohdintaa siitä, että erokokemuksessa kannatteleva tekijä ovat olleet lapsen luonteen vahvuudet, temperamentin piirteet ja jonkinlainen synnynnäinen kyky selvitä. Itsepäisyys ja päättäväisyys mainittiin luonteenpiirteinä, joiden avulla lapsi selviytyi arjessa tai puolusti itse oikeuttaan molempiin vanhempiin.

Helena: Hirveen vaikeita ne aamut oli aina herätä. Siis todella vaikeita, että ei-hän sitä tahtonu aina pysyä herreillä. Mutta se, että äiti oli laittanu puuhellaan tulen ja teepannu oli hellalla ja mää sitte huolehin, että me kaikki päästään kouluun. Et kyllähän sitä täytyy olla jonkunlaiset geenit siitä ja perimä siitä, että ei niikun. Et sitä jaksaa ja pystyy, vaikka aina ei menny niiku hyvin, ei jaksanukaan välttämättä aina tehdä.

Olavi: oisinko mää ollu kolmannella luokalla, sillon tuli isä käymään silloisen uuden vaimon kanssa, ja siitäki oli tietenki kauhea vääntö, että pääsenkö mä nyt käymään missään. Sillä kertaa sitte pääsin, mutta mä muistan, että äiti oli siitä mulle ähmeissään. Mä olin kauheen omapäinen ja pidin kertakaikkiaan puoliani siinä, että mä pääsin lähtemään mutta kyllä mulle siitä sitten vihasia oltiin ja selvästi oli sitten äidillä katkeruutta tätä uutta suhdetta tai puolisoa kohtaan siinä myöskin ja sekin kävi kyllä selville siinä sitten oikein hyvin

Mielikuvitus on lapsen keino yhdistellä ja sekoittaa tietoa omiin kokemuksiin, ja sitä kautta luoda uusia ratkaisuja ja toimintamalleja. Ne eivät aina ole aikuisen mukaan oikeaoppisia, mutta lapselle vallitsevassa tilanteessa toimivia keinoja sopeutua tilanteeseen ja kokea se itselle

helpommaksi. (Jarasto & Sinervo 1997, 98.) Lapsi voi myös olla fyysisesti paikalla, mutta vetäytyä psyykkisesti omaan maailmaansa. Jotkut lapset selviävät kuormittavassa tilanteessa kuvitellen olevansa muualla, jonkun toisen kanssa tai olevansa joku muu. (Poijula 2017, 23.)

Kertomuksissa todellisuuspakoa ilmentää maininnat, joissa lapsi vaihtaa itsensä toiseen rooliin, huolehdittavasta huolehtijaksi, ja salaa todellisen elämäntilanteensa jopa toiselta vanhemmaltaan. Haastateltavat tuovat esiin mainintoja myös siitä, kuinka lapsi on tietoisesti valinnut ”muuta ajateltavaa”, kokenut itsensä epätodellisella tavalla sivusta katsojaksi keskellä vanhempien riitaa tai vääristellyt perhekuvaa koulun piirtämistehtävässä.

Olavi: Koulussa ku oli näitä isänpäiväkorttien tekoja ja tämmösiä ja tarhassa ja alaluokilla, niin kyllähän se aina vähän tuntu semmoselta hassulta tehdä niitä kortteja. Sitte mä muistan, semmonen jäi mieleen, se oli eka luokalla taisin olla silloin, niin piti piirtää oma perhe. Ja tuota, mää piirsin sitte siihen tietenki molemmat vanhemmat ja minä halusin sen isänki siihen mukkaan ku kaikilla muillaki oli. Muut piirteli niitä kokonaisia perheitä, niin iteki sitä piirsi. Ja senki mää muistan, että mulla ei ollu sisaruksia ja aika monilla niitä oli ja musta seki oli semmonen hauska asia, niin minä piirisin sitte minun serkun siihen kuvvaan. Hyvä kaveri myöskin oli tämä mua kaks vuotta vanhempi serkku, niin piirisin sitte sen siihen kuvvaan ja opettaja sitte kyselemmään, että onko tuo sun veli ja minä että ei ku se on mun serkku. Ja opettaja sitte, että no assuukko se teillä ja mä että no ei asu. No ei se sitte kuulu oikeen tohon teiän perheeseen. Mun piti pyyhkiä pois se serkku.

Maija: Mulla on paljo semmosia niiku, semmosia kuvia piirtyny. Että just vaikka sitä, että kun vanhemmat on tapellu, niin mä tavallaan muistan itteni vähän niiku siitä huoneen kulmasta kattomassa sitä tilannetta ennemmin ku se että mä muistasin itteni siitä peiton alta. Että tavallaan sitä muistaa sitä tilannetta siitä ulkoo-päin aika paljo. Semmosena sivusta seuraajana.

Hanna: jopa minä niiku isältäki, se on jännä, että minä vähän niiku isältäki salasin sitä. Nyt ku mä ruppeen miettimään niin tavallaan mä en isälle puhunu mitään siitä meiän arkielämästä äitin kanssa. Että ne oli vähän niiku kaks eri maailmaa. Oishan se varmasti erialaista elämä ollu, vaikka mä nyt lapsena sen kyllä ymmärränkin, että kun seurasin sitä isän ja äiti yhteiseloja jo vuosikausia ja tiiän,

että se ei ollu mitenkään hirveen helppoa. Minä oon aina tuntenu lapsena semmosta vähän niiku perusturvattomuuden tunnetta just sen takia, kun äiti oli niin semmone ailahtelevainen..niin kyllähän mä sen myöhemmin sitten koin helpotuksena että ne oli eronnu, ettei tarvinnu seurata sitä tiiätkö sitä heiän niiku..

Haastattelija: Sillon lapsenakin?

Hanna: Nii ehkä sillon teini-iässä sitte, jännä kun tavallaan mä koin että minä pystyn pitämään myös sen muun, myös sen äitin elämän niiku muilta piilossa..kuulostaa vähä hölmöltä mutta.. Ihan nyt jos ruppee miettimään niin en muista että ikinä ois kukkaan multa niiku kysyny että..mitään siihen niiku siihen eroon liittyvää. Ei sukulaisista, ei koulusta, ei mistään.

Altruismi, vastuunottaminen ja roolin vaihdos ovat myös lapsen keinoja selviytyä. Osa haastelluista kertoivat ottaneensa tilanteen hallintaansa tekemällä asioita, joita heiltä ei ikänsä puolesta olisi vielä vaadittu. Kun he palasivat muistoissaan tapahtumiin, kokivat he vastuun ottamisen aikuisten asioista lasta kovasti kuormittavaksi tekijäksi, joka on pakottanut lapsen itsenäistymään ja käyttäytymään ikätasostaan poiketen.

Hanna: äiti oli ehkä semmonen maanisdepressiivinen, niin sillä oli aina niitä huonoja kausia ja sit se saatto olla välillä niiku poissa..aina ehkä jotaki tekosyitä keksittiin miks äiti on poissa. Minä epäilen, että sillä ehkä oli joku suhde siihen aikaan en tiiä. Mutta tulihan se sillä tavalla järkytyksenä tavallaan se ero. Mutta ehkä minulle vaikeinta oli se, että minä senkin takia, kun äitillä oli niitä ongelmia, niin minä niikun koin, että minä jouduin lähtemään sen mukkaan, että jos minä en piä äitistä huolta, kun isä oli tavallaan pitäny siitä huolta siihen asti. Että jos siitä ei kukkaan piä huolta, niin se on sitte ihan hunningolla. Jälkikäteen kun sen aattelee, niin olihan se 11-vuotiaalle aika kova paikka, että joutuu omasta äitistään huolehtimaan.

Jukka: Koin ite sen kovana paikkana just siksi koska tota, olin tuollon yheksän vuotiaana niin tavallaan se arjen pyörittämisen vastuu vähän niiku siirty mulle. Ja sitte ku isä..ei se ollu pelkästään sitä hörppimistä vaan myös vuorotyö teki aika paljo sitä, että jouvuttiin kahestaan lähtee aamulla kouluun, hoitaa aamupalat ja askareet ja tämmöset.

Huomion kohdistaminen muihin, toisten auttaminen ja toisista huolehtiminen auttaa lasta itseään unohtamaan omat ongelmat tai itsensä. Lisäksi hän saa toimintansa johdosta ympäristöltään arvostusta, joka auttaa häntä jaksamaan stressaavassa tilanteessa. (Poijula 2007, 24).

5.2 Lasta ympäröivä maailma – ulkoapäin tuleva tuki

Yhä tärkeämmäksi perheen ulkopuoliseksi suojaavaksi tekijäksi on tullut virallinen verkosto, johon kuuluvat neuvola, varhaiskasvatus ja koulu. Myös muu sosiaalinen verkosto, kuten harrastuksen ohjaajat, varhaiskasvatuksen työntekijät tai kuka tahansa lapsen myötätuntoisesti näkevä aikuinen voivat olla lapsen turvana. (Poijula 2007, 149.) Lasten parissa esimerkiksi kasvatus- ja opetusaloilla työskentelevät aikuiset viettävät lapsen kanssa arkisin suuremman osan ajasta kuin lapsen vanhemmat itse. Lapset saattavat käyttäytyä hyvin eri tavalla kotona kuin koulussa. Toiset purkavat huolensa ja kiukkunsa kodin ulkopuolella varoessaan lähivanhemman kuormittamista, kun taas toiset hillitsevät käyttöksensä koulussa mutta purkavat ahdistuksensa kotona. (Ayalon & Flasher 1997, 42.) Tämän vuoksi on tärkeää, että kaikilla aikuisilla lapsen eri ympäristöissä on yhteneväinen ymmärrys lapsen tilanteesta. Etenkin aineistoni varhaisimmista kertomuksissa näkyy monin tavoin kasvatus- ja opetushenkilöstön sekä muiden ympäröivien aikuisten hienotunteisuuden puuttuminen ja tahdittomuus muutoksessa elävän lapsen kohtaamisessa. Haastatteluissa tuli mainintoja ulkopuolisista tekijöistä erotilanteessa koskien varhaiskasvatusta, koulua, neuvolaa sekä sosiaalihuoltoa. Yleisin muistikuva oli jonkun viranomaisen esittämä kysymys, joka tuntui lapsesta erikoiselta.

5.2.1 Koulu ja varhaiskasvatus

Lapsen käytös ja oleminen näyttäytyy kodin ulkopuolisissa ympäristöissä sen mukaan, millaisin keinoin lapsi koettaa selviytyä poikkeavassa elämäntilanteessaan. Opettajat suhtautuvat eri tavoin lapsen käyttäytymisen tai oppimisen haasteisiin. Riippumatta siitä ovatko he tietoisia mahdollisista kodin ongelmista haasteiden takana, voivat he silti tukea lapsen itsetuntoa auttamalla lasta tekemään parhaansa kouluympäristössä ja saavuttamaan vahvistavia onnistumisen kokemuksia. (Smith, 1999, 102-103.)

Aineistossani kaikki ilmaukset liittyen kouluun tulivat esiin varhaisimmille vuosikymmenille sijoituvissa tapauksissa. Kannattelevana tekijänä koulu mainittiin silloin, kun se oli paikka, jossa olla hetken aikaa normaali, kuin muutkin, sekä syödä lämpimän ruuan. Muut maininnat

koulusta liittyivät usein ulkopuolisuuden tunteeseen sekä siihen, ettei opettaja osaa kysyä lapsen vointia, jos hän ei oireile näkyvästi. Myöhemmissä kertomuksissa koulua ei mainittu lainkaan.

Helena: Aamulla kouluun ja sitte jos kävi kotona koulun jälkeen niin sitte kuitenkin pimiään asti ulukona [...] että ainut ruoka saatto olla se että, aamulla söi teetä ja näkkileipää, päivällä oli koulussa joku ruoka.

Hanna: Mähän oon aina ollu ihan sikahyvä koulussa ja ehkä senkin takia kukkaan ei niiku..kun oletusarvo on, että jos lapsi on hyvä koulussa niin sillä on myös kotona kaikki hyvin. Tämähän on semmonen..kymppin tytöllä on elämä tosi helppoo ja ne saa kaiken niin meillähän tavallaan päinvastoin, kun minä olin niin hyvä koulussa, niin ei kukkaan ajatellu, että meillä vois asiat olla ehkä huonosti, kun äitinki kanssa sitten yksinään asuin. Tai että justiisa se, että minä häpesin sitä eroa, en kertonu siitä ees hirveen monelle just sen takia ja ei sitä kukkaan arvanukaan, kun minä ulospäin näytin siltä, että kaikki on hyvin. Että jos mieltii.. mä en muista että ikinä kukkaan ois tullu kysymään, opettaja tai.. että miten sulla menee. Ei ikinä. Tavallaan se hyvä oppilas nii jää silläkin tavalla sitten paitsioon, että ei kukkaan tule ajatelleeks, että siellä voi olla niiku..keskityttään niihin ongelmaoppilaisiin sitte.

Hanna: Se oli tavallaan semmonen häpeä tosiaan, mitä siinä koki, että en tosiaan muista, että meiän koulussa meillä oli seitkyt oppilasta, että ois ykskään jolla ois ollu eronneet vanhemmat.

Koulun rooli oli samanaikaisesti sekä kannatteleva, että hajottava. Eräässä kertomuksessa myös haastateltava itse tuo tämän esiin. Kouluun lähtö ”pelasti” hänet, mutta pienemmät sisarukset olivat päivät epävakaisissa kotioloissa, ”niin sanotusti isän hoidossa” kuten hän asian ilmaisi. Myös ajalle tyypillinen häpeän leima on tehnyt koulusta ennemmin hajottavan kuin kannattelevan tekijän, kun taas myöhemmissä tapauksissa koulu ei ole saanut minkäänlaista mainintaa muutoin kuin ikätovereiden kautta, ja silloinkin kannattelevana tekijänä.

5.2.2 Neuvola ja terveydenhuolto

Neurolan ja terveydenhuollon rooli avioerotilanteessa näyttäytyy aktiivisena vanhempien haikiessa apua ongelmiin. Paikkakuntakohtaisesti tarjolla voi olla esimerkiksi lastenpsykologien

vetämiä vertaistukiryhmiä avioeron kokeneille lapsille (Pojjula 2007, 243). Aineistossani ilmaukset neuvolasta ja terveydenhuollosta liittyivät lähinnä siihen, että jonkin rutiinitarkastuksen yhteydessä lapselta on ikään kuin varmistettu, että kaikki on hyvin. Varsinaiseksi tueksi näitä tahoja ei haastateltavieni tapauksissa koettu, mutta tarjotut tukimuodot herättivät myös kritiikkiä riittämättömyydellään.

Olavi: Sen verran muistan, että kun oli tämmösiä neuvolakäyntejä niin niistä on jääny mieleen parista semmosesta neuvolakäynnistä, että siellä neuvolan tati kysy, että miten mä oon kokenu tai miltä musta on tuntunu tää vanhempien ero.

Haastattelija: Sillon kun sä olit alle kouluikänen niin sillon kysyttiin?

Olavi: Nii, ja sitten mä vielä muistan, taisi olla vielä ekaluokan terveystarkastuksessa, jossa jostain syystä oli myöskin vanhemmat ite kelläkin siinä ensimmäisessä tarkastuksessa mukana, niin sielläkin vielä kysyttiin. Parissa neuvolakäynnissä kysyttiin sitä asiaa ja mä muistan miten se oli minusta jotenki niiku tavatoman hölömö kysymys ja etenkin, kun siinä oli äiti mukana niissä neuvolakäynteissä, niin eihän siinä tullu yhtään mitään mieleen sanoa siihen asiaan liittyen vaikka ois miltä tuntunu. Että en tiä oisko se ollu helpompi sanoa, jos siinä ei ois oma äiti ollu mukana niissä tilanteissa. Mutta se on jääny niistä mieleen että ei niiku...sitä vaan totesi jotaki ympäripyöreettä, että ei oo vaikuttanu ero mitenkään minuun tai jotaki tämmöstä.

Haastattelija: Onks sulla semmonen muistikuva, että sä oisit halunnu sanoa jotaki muuta tai muistaksä, että susta ois tuntunu joltain sitte?

Olavi: No joo, kyllähän se tietenki oli sillä tavalla, että kyllähän se sillälailla vaikutti, kun muutettiin toiseen kaupunkiin ja tota sitten vielä kun.. no välimatkaki oli tietenkin pitkä, mutta sitten vielä kun isä oli vielä semmonen että ei sitä kiinnostanu vähääkään pitää minkään näköstä yhetyttä. Saatto mennä vuosi tai kaksiki, että ei tullut oltua niiku oikeen missään tekemisissä ja näin että kyllähän se sillon vähän niiku muistan, että ainakin ikävä oli kova ja vähän semmosta surua ja suuttumustakin oli siitä tilanteesta, että näinkö tämä nyt on, että me ollaan täällä (uudella paikkakunnalla) ja sitäkö nyt ei sitten nähä enää ja näin.

Lapsen lojaaliusajattelu esti lasta kertomasta todellisia tunteitaan neuvolassa, koska äiti oli mukana keskustelussa. Eroon ja isän pois muuttoon on liittynyt paljon ikäviä tunteita ja epätietoisuutta, joista lapsi olisi oikeissa olosuhteissa kenties halunnutkin kertoa. Kohtaamisesta puuttui sensitiivisyys ja huomaavaisuus lapsen yksityisyyttä kohtaan, jolloin neuvolakäynti tuen muotona ei täyttänyt tarkoitustaan.

5.2.3 Lastensuojelu ja muut vastaavat tahot

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeuksien ja edun huomioon ottaminen lastensuojelua toteutettaessa sekä lapsen ja hänen perheensä tarvitsemat tukitoimet ja palvelut. Niin ikään lastenhuoltolaissa on säädetty, että lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä, keskeisenä periaatteena lapsen edun turvaaminen. (Mahkonen 2008, 42-43.)

Miten määritellään lapsen etu? Mahkonen (2008) määrittelee lapsen etua konkreettisten tekijöiden kautta: perheen taloudellinen vakaus, tarpeiden huomioiminen, turvallinen vuorovaikutus sekä oikeanlaiset roolit lasten ja vanhempien välillä. Näiden määritelmien valossa aineistoni perusteella lapsen etu on erotilanteissa usein taka-alalla. Useat tapahtumat vahvistivat käsitystä lapsen joustavuudesta, omista sisäisistä selviytymiskeinoista sekä lojaaliuudesta vanhempaa kohtaan. Aineistossa esiintyy ilmauksia tilanteista, joissa lapsen etu siirtyy syrjään lapsen ja vanhemman roolien hämärtyessä. Seuraavat otteet haastatteluista kertovat tarinaa siitä, kuinka lapsen tuki erotilanteessa on jäänyt puuttumaan, vaikka lastensuojelulle olisi ollut selkeästi tarvetta:

Maija: hän meni sänkyyn ja hän oksensi ja sitten meidän isä oli hirveen vihanen ja se niikö huusi sille ja sitten me oltiin siskon kans tai mää sannoin sitten, että ei se voi sille mittään. Että älä huua sille, ekkö nä ymmärrä.

Hanna: äitillehän ei ollu ongelmia olemassa, sehän oli ihan semmonen, se eli jossaki niin harhamaailmoissa että ei se..päinvastoin sitten se omat ongelmansa vaan heitti minun niskaan.

Helena: Ja sehän oli aivan hirviä sota, kun se tuli, että ero on viereillä. Asunto oli semmonen, että siinä oli yks uloskäynti ja yks ikkuna. Elikkä me mietittiin aina, että mistä kautta me paetaan, jos ovelta kuuluu, että sisälle tullaan väkisin niin

miten me päästään ikkunasta ulos, ja taas päinvaston. Elikkä mehän ei saatu ikkään rauhaa, eikä me saatu mistään apua. Kukkaan ei niiku ymmärtäny sitä, emmä tiiä, että onko se sitte ollu niin suuri häpiä puuttua semmoseen asiaan ympäristöltä. Mut koskaan me ei saatu mittään apua.

Vuonna 1990 lastensuojelulakia uudistettiin tehostamalla säännöksiä lapsen kuulemisesta ja puhevallasta (Mahkonen 2008, 61). Nykykäsityksen mukaan yli 12-vuotiaan lapsen mielipide välittyy yleensä hyvin kuulemalla lasta, mutta alle esikouluikäisen lapsen mielipidettä pyritään selvittämään mm. leikin, juttelun ja havainnoinnin kautta. (Auvinen 2002, 154, 156.) Yksi haastateltavista kertoo tulleen kuulluksi sosiaalityöntekijän toimesta. Tukea on siis ikään kuin ollut tarjolla, mutta se ei ole ollut riittävä toteuttamaan lapsen etua.

Hanna: No sen muistan..mä en tiiä niistä tukitoimista mutta sen muistan kun siihen aikaan oli jo laki, että 12-vuotiasta kuullaan siinä, niin sen mä muistan, että joku sosiaalityöntekijä kävi meillä ja kysy että, vaikka minä en ollu ihan 12-vuotias kun minä täytin 12 sinä vuonna niin ne kysy, että kumman vanhemman luokse halutaan jäähä. Ja meillähän oli silleen, että mun isovelji jäi mun isän luokse, ja minä..vaikka olisin aidosti ehkä halunnu jäähä isän luokse niin koin velvollisuudekseni, että mun pittää lähtee äitin mukkaan. Minä nyt oon aina ollu niin sosiaalinen että minä ystävystyin kyllä uuella paikkakunnalla tosi hyvin, mutta meilläkin kun ei ehkä sosiaalityöntekijätkään olleet niin hyvin perillä siitä [...]että äitillä oli mielenterveysongelmia jo silloin niin ei ehkä tänä päivänä oltas äitin mukkaan minua ees päästetty jos oltas niikun, jos tilanne olis niikun nykypäivä...

Useimmat ilmaukset lastensuojeluun tai sosiaalityöhön liittyen kuvaavat kuitenkin sitä, kuinka mikään tai kukaan ei puuttunut perheen tai lapsen tilanteeseen, tai yhteiskunnan tukimuodot astuivat kuvioihin mukaan, kun tilanne oli jo todella kriisiytynyt. Taakkaa ovat lisänneet ajalle tyypilliset tekijät kuten avioero-prosessin kankeus ja sosiaalisen häpeän pelko. Sosiaalityö on voinut puuttua yksinhuoltajaperheen tilanteeseen taloudellisissa ongelmissa.

Helena: Ja niin se lähti etenee se prosessi. Varmasti on ollu tosi työlästä siihen aikaan, on varmasti. Oli se asumusero ja koeajat ja kaikki nämä tämmöset voimassa, jotka pitkitti sitä prosessia ja koko sen ajan piti pelätä. Ja mä en muista, että meillä ois koskaan käyny poliisit, koska meillä koko talossa ei ollu puhelinta, vaikka sitä ois varmasti tarvittu välillä. Mä en tiiä, että onko äiti saanu mistään mittään tukitoimia. Sen mä muistan, että oli joskus kouluaikaan semmosta niin

*sanottua köyhäinapua, et vähävarasille, nykyään puhuttas vähävarasten perheit-
ten tukemisesta, ja leipäjonoista. Niin köyhäin apua sillai, että koulussa jaettiin
laput tietyille oppilaille kesken tunnin, eli kaikkien nähen. Ja selitettään että vie
kottiin, äiti täyttää ja tuo tänne ja sillä haettiin jottain vaateavustusta. Mä muis-
tan, mää oon yhet kengät saanu joskus, siniset huopakengät, jotka oli vähän sem-
moset lapinkengän näköset. Mut muuta mä en muista, että ois. Meillä ei koskaan
käyny kettään sosiaalipuolen ihmisiä, koulusta ei käyny kukkaan koskaan.*

*Haastattelija: Eikä kukaan koulussa tai terveydenhuollon puolella tai tämmö-
sessä koskaan kysyny?*

Helena: Ei, ei, Sille vähän niiku naureskeltiin että no nythän äiti saa sitte uuen.

*Helena: Turvakoti oli olemassa (paikkakunta) kaupungilla muistaakseni. Mutta
sinne piti ite raahustautua, ku ei ollu rahhaa taksiin. Eikä ollu puhelinta soittaa
taksia. Niin kyllä kait sinne vissin mentiin aika pitkästi kävelemällä. Mä oon ollu
siellä, me ollaan oltu siellä joulunaika. Me ollaan ainaki kaks kertaa oltu siellä.*

Kaiken kaikkiaan tuen maininnat ulkopuolisista tahoista, kuten neuvola, koulu ja etenkin las-
tensuojelu liittyivät siihen, ettei tukea ollut tarjolla, se kohdentui väärin tai siitä ei ollut juuri-
kaan apua. Tarinoista kuitenkin välittyi myös se, että lapsuuden kokemukset tiedostetaan tänä
päivänä, ja niillä on merkityksensä. Osa haastateltavista tiesi menneisyyden kokemusten liitty-
vän ammatin valintaan, toiset peilasivat kokemuksiaan omiin lapsiin päätyessään avioeroon
omassa liitossaan. Näiden kokemusten valossa lasta ympäröivän maailman merkitys korostuu:
ammattikasvattajilla ja opettajilla tulisi olla tietämystä haastavassa elämäntilanteessa olevan
lapsen kohtaamisesta. Sillä voi olla suuri merkitys lapsen eheytyksen kannalta etenkin silloin,
kun lapsen sisäisen maailman tuki on heikkoa.

6 Tulosten yhteenveto ja pohdinta

Tutkimukseni aineisto vastasi hyvin aiempien tutkimuksien (esim. Kääriäinen 2009) tuottamaa tietoa siitä, että vanhempien avioero on lapsen maailmaa monin tavoin mullistava tapahtuma, joka voi herättää lapsessa kriisikäyttäytymiselle tyypillisiä, lasta suojaavia toimintamalleja. Lisäksi avioero perheessä muistuttaa kriisiä monilta osin liittyen sen herättämiin tunteisiin ja muihin seurauksiin. Myös vanhempien rooli näyttöytyi merkittävänä, ja vanhemmat ovatkin avainasemassa joko auttamassa tai hankaloittamassa lapsen sopeutumista. Myös ajan mukanaan tuomat muutokset ilmiössä tulivat esiin eri vuosikymmenille sijoittuvissa kertomuksissa.

6.1 Mitä kokemuksista kerrotaan?

Lapsuudessa koetut tunteet vanhempien avioerotilanteessa saattavat säilyä mukana aikuisuuteen saakka (Makkonen 2009, 189). Suurimmasta osasta haastateltavien kertomuksissa välittyi se, kuinka lapsuuden kokemuksilla oli merkitystä vielä tänäkin päivänä. Vaikka ne eivät mainittavasti vaikuttaisi henkilön arkeen tai olisi aktiivisesti pinnalla muistoissa, tulevat ne vastaan tietyissä elämän tilanteissa. Yksi pohti lapsuuden raskaiden kokemusten vaikuttaneen aikuisiän ammatin valintaan ja ammatillisten vahvuuksien kumpuavan halusta auttaa ihmisiä ja tunnistaa ja kohdata kaltoinkohdeltuja tai hankalissa perheoloissa eläviä lapsia. Toinen taas peilasi lapsuuden kokemuksiaan omiin lapsiinsa päätyessään avioeroon, jolloin hän omien muistojen kautta tiesi, millaisilla asioilla vanhempi tiedostamattaan voi lasta erotilanteessa kuormittaa.

Mielenkiintoinen huomio on se, että samat asiat voidaan kokea samaan aikaan eheyttäviksi ja hajottaviksi tekijöiksi. Samalla kun lähisukulaiset olivat lapsen ainoa turva esimerkiksi lähi- vanhemman tehdessä vuorotyötä, joutui lapsi valtavaan ristiriitaan kuunnellessaan negatiivista puhetta poissaolevasta vanhemmastaan. Toisena esimerkkinä tästä ilmiöstä on lapsi, joka huolehti mielenterveysongelmista kärsivästä äidistä pitäen kulisseeja pystyssä altruistisella käyttäytymisellään. Kuitenkin hän ymmärsi samalla, ettei se olisi hänen tehtävänsä. Lapsella on syvä tarve olla lojaali molemmille vanhemmille (Pruuki 2017, 70). Aineiston kertomuksista on nähtävissä, että tämä tarve ajaa jopa lapsen oman hyvinvoinnin edelle. Lapsi osaa vaistota, mitä häneltä odotetaan. Jatkaessaan arkisia toimiansa lapsi vaikuttaa joustavalta ja mukautuvalta myös elämän vaikeissa tilanteissa, ja tämä huomio helpottaa myös surevaa, sivusta seuraavaa aikuista. (Holmberg 2003, 61.)

Selviytymiskeinoista ja tavoista reagoida tilanteeseen löytyy paljon päällekkäisyyksiä. Kun yksi vanhemmista puuttuu fyysisesti ja toinen henkisesti, ottaa lapsi pyörittääkseen perheen arjen huolehtien kodista ja sisaruksista, ruuanlaitosta ja koulunkäynnistä. Tällaisen lapsen voidaan ajatella käyttävän samanaikaisesti selviytymisen keinoinaan vetäytymistä, välttelemistä, kieltämistä tai altruismia. Tällaiset päällekkäistyneet ja ristiriitaiset keinot ovat olleet tyypillisiä avioeroissa, jotka ovat tapahtuneet ennen niiden yleistymistä. Myöhemmissä tapahtumissa kuvataan enemmän vahvoja reaktioita ja käytetään tunteisiin liittyviä ilmauksia tapahtumia muistella.

Aineistossa esiin tulleet selviytymiskeinot tapahtumien ajankohdasta riippumatta tulevat pitkälti lapsen omasta maailmasta, joka kuitenkin itsessään oli kokenut suuren muutoksen vuosikymmenien aikana. Varhaisemmat kertomukset toivat esiin lapsen itsensä kehittämiä strategioita liittyen todellisuuspakoon roolia vaihtamalla, ikäänsä suuremman vastuun ottamisena tai sitkeänä ja ”reippaana” luonteena. Myöhemmissä tapauksissa lapsen oma maailma sallii lapsen olla lapsi, hänellä on suojanaan erillään asuvat vanhemmat ja maailmasta löytyy saman kokeineita ikätovereita.

Myös aiemmat lasten avioerokokemuksia tarkastelleet tutkimukset (mm. Makkonen 2009) ovat tuoneet esiin ajatuksen siitä, että lasta tulisi auttaa jo lapsuudessa vanhempien eroon liittyvien asioiden työstämisessä. Vaikka haastateltavat olivatkin pääosin kokeneet selviytyneensä erosta ilman erillisiä mainittavia tukikeinoja, löytyy heidän kertomuksistaan useita ilmaisuja, jotka kertovat lapsen automaattisista, tiedostamattomista keinoista selvitä mullistavassa tilanteessa. Ne ovat samoja keinoja, joita myös tutkimustieto lapsen kriisikäyttäytymisestä tuo esiin. Aineistossani tulee näkyviin, että lapsesta löytyy sisäisiä kannattelevia tekijöitä uhkaavassa tai epävakaaassa tilanteessa.

Suurin lapsesta erillään oleva tekijä niin aineiston kertomuksissa, aiemmissa tutkimuksissa kuin lähdekirjallisuudessa on vanhemmat. He voivat lukemattomin tavoin vaikuttaa lapsen selviytymiseen omalla toiminnallaan ennen avioeroa, sen aikana ja avioeron jälkeen. Kääriäisen (2009) tutkimuksessa koskien eron jälkeistä vanhemmuutta todetaan, että suojele ja hoiva saattaa tarkoittaa vanhemmille lapsesta luopumista, mikäli se oli lapsen edun mukaista ja vähensi heidän kärsimyksiään. Eräs haastateltava nimitti ratkaisevaksi tekijäksi sopeutumisensa kannalta sitä, että sai jäädä sisaruksen kanssa asumaan tuttuun ympäristöön sukulaisten keskelle. Järjestely ei ollut itsestäänselvyys, sillä lähivanhemmaksi ryhtyi isä tapahtuman ajoittuessa aikaan, jolloin lapset jäivät erossa tavallisemmin äidille.

Jonkin asian tutkiminen on aina myös henkilökohtainen prosessi (Kääriäinen 2009, 100). Omien vanhempien avioeron kohtaaminen lapsena on osa omaa kokemusmaailmaani, ja muiden saman kokeneiden tarinat koskettivat paikoin syvästikin. Vaikka haastateltavien joukko ei ollut kovin suuri, olivat heidän kertomuksensa keskenään kovin erilaisia, joskin paljon yhteneväisyyksiäkin löytyi. Samoin löysin paljon samankaltaisuuksia ja samaistumisen paikkoja peilaten aineistoa omiin kokemuksiini. Myös Kääriäinen (2009) toteaa avioeroaiheisen tutkimuksen yhteydessä, että viimeinen taso ilmiön ymmärtämisessä on tutkijan omaan havaitsemiin ja lähtökohtiin palaaminen.

6.2 Mitä aikamatkalla tapahtui

Yleinen asenneilmasto muuttui suotuisammaksi avioeroille erityisesti 1960-luvulta 1990-luvulle (Kontula 2013, 52), ja muutokset avioeroprosessissa näkyivät myös aineistossa. Varhaisimmissa, ennen 1980-lukua koetut erot olivat sellaisia, joiden ”syyllinen” oli nähtävissä kertomuksissa. Myös lapset jäivät näissä eroissa aina äideille. Suomessa ideologinen käänne kohti jaettua vanhemmuutta tapahtui vuonna 1984, jolloin astui voimaan lapsen huoltoa ja tapaamis-oikeutta koskeva laki (Hakovirta & Rantalaiho 2009, 39). Tällöin vanhemmilla oli uudenlainen mahdollisuus yhteishuoltajuuteen, ja molemmat vanhemmat nähtiin myös lapsen etuna. Vuoden 1988 avioeron saamisen helpottumisen jälkeen tapahtuneisiin eroihin liittyvät kertomukset sisälsivät ajan mukaisia elementtejä: lasta kuultiin asumisjärjestelyissä, eikä lähivanhempi ollut automaattisesti äiti. Uusimmassa tarinassa haastateltava kertoo luontevasti yhteistyövanhemmuuden tuomista yhteisistä jouluista ja lapsen edun katkeamattomasta huomioinnista.

Näkyvimmin asennemuutos tuli esiin haastateltavien kuvaillessa omia kokemuksiaan ja tunteuksiaan. Hyvänä esimerkkinä on häpeän tunne, joka sävytti vahvasti osaa 1970- ja 1980-luvulle sijoittuvista kokemuksista. Näissä kertomuksissa häpeää kokivat niin lapset kuin aikuisetkin, häpeä esti hakemasta apua ja sen arveltiin myös olleen este avun tarjoamiselle. Myös sellaisessa kertomuksessa, jossa häpeää ei varsinaisesti nostettu korkealle, mainittiin eron olleen niin arka paikka, että ”ei siitä halunnutkaan lauluja tehdä”. Suurta häpeää on herättänyt myös erilaisuuden pelko, kun lähipiiristä ei löydy ketään samassa tilanteessa olevaa ystävää. Tässä vaiheessa haastattelua virisikin usein hetkeksi keskustelu siitä, kuinka nykyisin ydinperhe tuntuu olevan enemmänkin poikkeus. Aineistossani 2000-luvun puolelle sijoittuvissa avioerokokemuskertomuksissa ei esiintynyt yhtään mainintaa häpeästä, ja ikätoverit koettiin kannatte-

levana tekijänä juurikin vertaistuen muodossa. Myöskin ympäristön aikuiset ovat olleet huomaavaisia lasta kohtaan vahvistaen positiivisia kuvia perheestä ja vanhemmista avioerosta huolimatta.

Aineistoa tutkiessa herää myös ajatus siitä, että asenneilmaston muutos on eräänlainen itseään kasvattava kehä. Kun avioero oli juridinen prosessi, jossa haettiin tapahtumille syyllistä, oli luonnollista, että eroon liittyy häpeää, sillä syyllisyydellä ja häpeällä on muutenkin vahva syyseuraussuhde. Lisäksi hyväksyttävät syyt avioerolle olivat vähintäänkin leimaavia syyllistä kohtaan. Kun syyllisen etsiminen ei ollut enää välttämätöntä avioeroprosessin etenemiseksi, alkoi myös häpeän leima haalistua. Ilman syyllisyyttä ja häpeää entisten puolisoitten kohtaaminen voi olla luontevaa ja sopuisaa, lapsen edun nimissä ylläpidettävää toimintaa. Tämä puolestaan heijastuu myös lapseen, joille välittyy oman maailman jatkuvuus siinä tapahtuneista muutoksista huolimatta turvallisena ja ennakoitavana.

Aineistossani näkyy myös myönteinen kehitys ja ilmiön muuttuminen normaalimmaksi osaksi elämäntulkua. 1970-luvun erolapset kuvasivat hämmennystä, häpeää ja yksinäisyyttä. Sama ulkopuolisuus ja häpeä jatkui 1980-luvulle, mutta kuvaan astui joukko lähiaikuisia. 2000-luvun erolapset elivät kertomuksissaan tavallista yhteiskunnan arkea, jossa vanhempien avioero kosketti useampaa lasta samassa luokassa, ja vanhempien luontevat, riidattomat välit tasoittivat eron ikäviä puolia. Tämä kehityskulku peilaa täydellisesti Hämäläisen ja Koiso-Kanttilan (2012) kuvausta siitä, kuinka avioerotutkimuksen painotukset ovat muuttuneet aikuiskeskeisestä lapsikeskeiseksi. Nykyisin avioero on ajan ilmiö, joka liittyy käytännössä jokaisen suomalaisen elämään joko välillisesti tai välittömästi (Hämäläinen, Kääriäinen & Pölkki 2009, 11).

6.3 Eettisyys, luotettavuus sekä jatkotutkimusmahdollisuudet

Laadullisen tutkimuksen peruseräpäätteisiin kuuluu, että osallistuminen on aina vapaaehtoista. Lisäksi tutkittaessa sensitiivisiä aiheita, joihin voi liittyä vahvoja tunteita tulee tutkijan kiinnittää erityistä huomiota haastateltavan kohtaamiseen. (Luomanen & Nikander 2017, 289.) Haastateltavieni vapaaehtoisuudesta kertoi se, että osa ilmoitti itse halukkuutensa kertoa kokemuksistaan. Toisinaan sensitiivisiin aiheisiin liittyvä haastattelu voi herättää haastateltavassa vaikeita tunteita, joita hän joutuu käsittelemään haastattelun jälkeen. Haastateltava voi myös katua jotain mitä on tutkijalle kertonut, ja sen vuoksi hyvä eettinen toimintatapa on varmistaa haastateltavan olotila esimerkiksi puhelun tai sähköpostin avulla. (Aho & Paavilainen 2017, 347.)

Koska aineistoni sisälsi hyvin henkilökohtaisia asioita, joista haastateltava ei välttämättä ollut puhunut missään yhteydessä aiemmin, halusin vielä varmistaa, että he ovat edelleen halukkaita osallistumaan tutkimukseen. Muutaman viikon kuluttua haastattelusta lähetin jokaiselle viestin, jossa kiitin vielä osallistumisesta, sekä toin esiin mahdollisuuden lukea oma osuus haastattelun litteroinnista. Kerroin, että haastatellulla on oikeus kieltää haastattelun käyttö osittain tai kokonaan. Osa haastatelluista oli kiinnostunut lukemaan oman haastattelun, mutta kukaan ei kieltänyt käyttämästä haastattelua kokonaisuudessaan. Useat haastatellut toivat esiin sen, että osallistuminen oli ollut antoisaa, ja aineiston käsittelyyn liittyen he ilmaisivat luottavansa minuun, joka vahvisti tunnetta siitä, että tutkimus on toteutunut eettisten periaatteiden mukaisesti.

Tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltaessa on otettava huomioon, että tuotettu aineisto on haastateltavien kertomaa tarinaa siitä, kuinka he ovat kokeneet jonkin asian menneisyydessä. Kertomus kerrotaan aina nykyhetken ja kerronnan tilanteen ehdoilla ja siihen liittyy merkityksenanto ja tärkeiden asioiden korostaminen. (Hyvärinen 2017, 175.) Menneisyydestä kertomisessa on kyse *muistelemisesta*, joka tulee erottaa *muistamisesta*. Muistelijä muistaa mitä muistaa, mutta muistelee sitä mitä haluaa muistella, jolloin hän voi myös valita ne asiat, joita haluaa muistellessaan kertoa. (Miettunen 2014, 169.) Muistelussa tulee esiin ennen kaikkea se, mitä asioita muistelijä pitää kertomisen arvoisena (Koivunen & Teräs, 2017, 170). Merkityksenannot ja korostukset eivät kuitenkaan vähennä tutkimuksen luotettavuutta, sillä ne antavat todellisen muodon sille, kuinka kertoja on menneisyyden tapahtuman kokenut ja mikä niissä on ollut hänen elämän kannalta merkityksellistä. Myös väljä, keskustelun avausta muistuttava kysymyksenasettelu antoi haastateltavalle mahdollisuuden kertoa omista kokemuksistaan vapaasti ilman johdattelevia kysymyksiä.

Oma positioni on todennäköisesti vaikuttanut haastattelutilanteessa siten, että tarinoita kuunnellaan niihin väistämättä eläytyä oman kokemuksen kautta. Kuitenkin litteroinnin jälkeen haastattelut muuttuvat tekstiksi, jota ei voi tulkita eri tavalla kuin se on alun perin tuotettu, jolloin oma positio lakkaa vaikuttamasta kertomuksen tulkintaan. Haastateltavien tarinoista heräsi ajatuksia siitä, kuinka suuri merkitys muistitiedolla kokemusten tutkimisessa on. Myös yksilön henkilökohtaisten ominaisuuksien vaikutus kokemuksen laatuun ja voimakkuuteen on huomionarvoinen asia, joka aineistossa nousi esiin sisarusten yhteydessä. Jatkotutkimuksessa voisi tarkastella esimerkiksi sisarusten kokemusten erilaisuutta samasta kokemuksesta niin yksilöllisten piirteiden kuin muistitiedon valossa.

Lähteet / References

- Aho, A L., & Paavilainen, E. (2017). Teoksessa: Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.) (2017). Tutkimushaastattelun käsikirja. (s. 336-365). Tampere: Vastapaino.
- Andrews, M., Squire, C & Tamboukou, M. (2013). What is narrative research?. Teoksessa: Andrews, M., Squire, C & Tamboukou, M. (toim.) (2013). Doing narrative research. (s. 1-26). Los Angeles: SAGE.
- Auvinen, M. (2002). Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa: Litmala, M. (toim.) (2002). Lap-
sen asema erossa. (s. 113-163). Helsinki: WSOY.
- Avoliittolaki 1929/234. Annettu Helsingissä 13.6.1929
- Ayalon, O. & Flasher, A. (1997). Ketjureaktio. Lapset ja avioero. Tampere: Vastapaino.
- Booth, A. (1999). Causes and consequences of divorce. Teoksessa: Amato, P. & Thompson, R. (toim.) (1999). The postdivorce family. Children, parenting and society. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Castren, A-M. (2009). Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki: Gaudemus.
- Draaisma, D. (2011). Muistikirja: Ensimmäisistä muistoista unohtamisen usvaan. Jyväskylä: Atena.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. (2001). Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. (s.24-42). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Forsberg, H. (2003). Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa: Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) (2003). Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. (s. 86-102). Helsinki: Gaudeamus.

- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. (2009). Perhepolitiikka ja jaettu vanhemmuus. Teoksessa: Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) (2009). Ero, vanhemmuus ja tukeminen. (s.174-193). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Hammarlund, C-O. (2010). Kriisikeskustelu. Kriisituki, jälkipuinti, stressin ja konfliktien käsittely. Helsinki: Tietosanoma.
- Heikkinen, H. (2001). Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, L. (toim.) (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. (s. 143- 160). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heiskanen, T. (1995). Takaisin elämään. Henkinen tuki ja onnettomuudet. Helsinki: SMS-tuotanto.
- Helkama, K., Liebkind, K. & Myllyniemi, R. (2004) Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita.
- Holmberg, T. (2003). Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa: Erkkilä, J., Holmberg, T. Niemelä, S. & Ylönen, H. (toim.) (2003). Surevan lapsen kanssa. (s. 57-88). Helsinki: SMS-tuotanto.
- Hyvärinen, M. (2006). Kerronnallinen tutkimus. URL: http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf. Viitattu 25.3.2019
- Hyvärinen, M. (2017). Kertomushaastattelu. Teoksessa: Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) (2017). Tutkimushaastattelun käsikirja. (s. 174-192). Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M. (2014). Muisti, kertomus ja kerronnallisuus. Teoksessa: Hakkarainen, J., Hartimo, M. & Virta, J. (toim.) (2014). Muisti. (s. 31-44). Tampere: University Press.

- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) (2005). Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. (s. 189-223). Tampere: Vastapaino.
- Hämäläinen, J. & Koiso-Kanttila, H. (2012). Lapsen ja vanhemmuuden tukeminen erossa. Teoksessa: Jahnukainen, M. (toim.) (2012). Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. (s. 93-126). Tampere: Vastapaino.
- Hämäläinen, J., Kääriäinen, A. & Pölkki, P. (2009). Ero, vanhemmuus eron jälkeen ja eroauttaminen tutkimuskohteina. Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) (2009). Ero, vanhemmuus ja tukeminen. (s.174-193). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Jarasto, P. & Sinervo, N. (1997). Alle kouluikäisen lapsen maailma: Elämää varten. Helsinki; Jyväskylä: Gummerus.
- Kaasila, R. (2008). Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa: Kaasila, R., Nurmi, K. & Rajala, R. (toim.) (2008). Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. (s. 41-67). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Kalakoski, V. (2009). Pieni kirja muistista. Helsinki: Työterveyslaitos : TTL-kirjakauppa.
- Kartovaara, L. (2007). Lapset hajoavissa perheissä. Teoksessa: Hiltunen, H. (toim.) (2007). Suomalainen lapsi 2007. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kiviniemi, K. (2001). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, L. (toim.) (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. (s. 68-84). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kontula O. (2013). Yhdessä vai erikseen?: Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä. Helsinki: Väestöliitto.
- Kuronen, M. (2003). Eronnut perhe. Teoksessa: Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) (2003). Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. (s.103-120). Helsinki: Gaudeamus.

- Kääriäinen, A. (2009). Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, Neuvo-projekti.
- Laitinen, M. & Uusitalo, T. (2008). Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäntapausten tutkimisessa. Teoksessa: Kaasila, R., Nurmi, K. & Rajala, R. (toim.) (2008). Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. (s. 106-151). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Linnavuori, R. (2009). Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) (2009). Ero, vanhemmuus ja tukeminen. (s.174-193). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Litmala, M. (2002). Lapsi erossa – empiirisiä kuvaajia. Teoksessa: Litmala, M. (toim.) (2002). Lapsen asema erossa. (s. 6-33.) Helsinki: WSOY.
- Luomanen, J. & Nikander, P. (2017). Haavoittuvat haastateltavat?. Teoksessa : Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) (2017). Tutkimushaastattelun käsikirja. (s. 287-296). Tampere: Vastapaino.
- Mahkonen, S. (2008). Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.
- Makkonen, A. (2009). Aikuisten kertomukset lapsena koetusta avioerosta. Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) (2009). Ero, vanhemmuus ja tukeminen. (s.174-193). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Miettunen, K-M. (2014). Muistelu historiantutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena. Teoksessa: Hakkarainen, J., Hartimo, M. & Virta, J. (toim.) (2014). Muisti. (s. 167-178). Tampere: University Press.
- Mitchell, J. & Everly, G.S. (1995). Critical Incident Stress Debriefing: CISD. An Operations Manual for the Prevention of Traumatic Stress Among Emergency Services and Disaster Workers. Elliot City: Chevron Publishing Corporation.
- Mäkijärvi, L. (1995). Viikonloppulapsi. Helsinki: LK-kirjat.

- Nätkin, R. (2003). Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa: Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) (2003). Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. (s.16-38). Helsinki: Gaudeamus.
- Paananen, S. (2008). Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa: Kaasila, R., Nurmi, K. & Rajala, R. (toim.) (2008). Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. (s. 41-67). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Pajulo, M. & Pyykkönen, N. (2011). Mentalisaatiokyky varhaisessa vanhemmuudessa. Teoksessa: Kalland, M. & Sinnkonen, J. (toim.) (2011). Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. (s.17-28). Helsinki: WSOYpro Oy.
- Palmunen, A. (2007). Asiantuntijoiden käsitykset yksivanhempaisuudesta. Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) (2009). Ero, vanhemmuus ja tukeminen. (s.174-193). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Palosaari, E. (2008). Lupa särkyä. Kriisistä elämään. Helsinki: Edita.
- Pessi, A. B. & Saari, J. (2008). Hyvä tahto: Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Phoenix, A. (2013). Analysing narrative context. Teoksessa: Andrews, M., Squire, C & Tamboukou, M. (toim.) (2013). Doing narrative research. (s. 72-87). Los Angeles: SAGE.
- Pojjula, S. (2007). Lapsi ja kriisi. Selviytyminen ja tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.
- Pruuki, H. & Sinkkonen, J. (2017). Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja.
- Punamäki, R-L. (2011). Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymussuhteet. Teoksessa: Kalland, M. & Sinnkonen, J. (toim.) (2011). Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. (s.17-28). Helsinki: WSOYpro Oy.

- Salo, S. (2009). Vanhempien parisuhdeongelmien yhteys lasten käyttäytymisongelmiin ja psyykkiseen oireiluun. Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) (2009). Ero, vanhemmuus ja tukeminen. (s.174-193). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Sinkkonen, J. (2011). Kiintymyssuhdenäkökulma vanhempien avo- tai avioeroon. Teoksessa: Kalland, M. & Sinkkonen, J. (toim.) (2011). Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. (s.17-28). Helsinki: WSOYpro Oy.
- Smith, H. (1999). Children, feelings and divorce: Finding the best outcome. London: Free Association Books.
- Squire, C. (2013). From experience-centered to socioculturally-oriented approach to narrative. Teoksessa: Andrews, M., Squire, C & Tamboukou, M. (toim.) (2013). Doing narrative research. (s. 47-71). Los Angeles: SAGE.
- Syrjälä, L. (2001). Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. (s. 203-217). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Taskinen, S. (2001). Lapsen etu erotilanteissa: Opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Stakes.
- Turunen, K. E. (1996). Elämänkaari ja kriisit. Jyväskylä: Atena.
- Valjakka, E. (2002). Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa: Litmala, M. (toim.) (2002). Lapsen asema erossa. (s. 6-33.) Helsinki: WSOY.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Helsinki: Opetushallitus.